

• • • • • • • • • •
• **MARAGTAS** •
•

• NI PEDRO ALCANTARA MONTECLARO •
• • • • • • • • • •

MARAGTAS

Kon Sayuron

(historia) sg pulô nga Panay kag sang mga pumuloyo,
tubtub sang pag abut sang mga taga Borneo nga
amó ang guin halinan sg mga bisayâ, kag
kutob sang pag abut sg mga katsilà.

GUIN SULAT NI

GINO-ONG PEDRO ALCANTARA MONTECLARO
PUMULOYO SA MIAG-AO, ILOILO
SILING SG IYA NABASAHAN SA MGA TOLON-AN
NGA IYA NA-AYOP SA MGA TIGULANG

M a r a g t a s

COPYRIGHT By

JUANITO L. MONTECLARO

MANILA

1957

ALL RIGHTS RESERVED

No part of this MARAGTAS may be reproduced
in any part or form, without the permission
in writing from the copyright owner.

M a r a g t a s

B I L A N G P A M U N O

Ining masonod nga balasahon nga ginsulat ni Ginoong Pedro Monteclaro, kag ginangalanan MARAGTAS, amo bilang ang isa ka talamdan nga nagatalastas sg mga nagakasarisari nga agi, nahanungud sa una nga mga pumuluyò dinhe sa ginatawag karon nga pulû sg Panay.

Ang sinambit nga MARAGTAS kon binagbinagon ta ang iya kahologan, sonô sa katuyu-an sg iya manogpatpat, dili ta mabilang nga isa ka talupangdan nga amo an labing himpit, lunsay, matul-id kag talastas, kay sa iya mga ginapangasoy may madamù nga mga agi nga ang iya kahologan walâ magakasibò sa iban nga mga ginapatpat nga nahibalo-an ta sa mga sinugidsugid sang aton mga katigulangan.

Hanti ang MARAGTAS dili ta matawag nga isa ka palanganinawan sg tanan nga mga nagalagi sadto anay, kag nagkatabù diri sini nga pulû sg Panay, kay sa iya mga binahin, matuod nga may mga pangasoy nga makawiwili basahon kag matahum pamatian, apang dili ta makabig nga ang tanan nga nahamtang sa sini nga balasahon amo ang labing lantip.

Walay sapayan, ang MARAGTAS amoy isa ka balasahon nga may dakû kaayo nga kapuslanan, kay amo bilang ang isa ka matul-id nga paghugpong kag pagtipig sg mga nagakasarisari nga pangasoy nga nagalalaghit sadto anay. Ang mga sinolat nga nahimò sa sini nga paagi, kag nagalalapta sing pinunâpunâ, gumikan sa pila ka mga frayle nga nagtinguhâ pagtipig sing diot nga handumanan sg ila sadto mga nakità kag napangagihan sa sini nga pulû.

Ini nga mga sinulat nga napahamtang sa tagpila ka bahin nga mga balasahon, kag ang iban gintipigan lamang nga walâ pagipadayag sg mga naghawid sing tagdiot nga handumanan sg ila mga pinanilagan, amo ang gintingoha-

M a r a g t a s

an kag pagtiponon ni Ginoong Monteclaro sa amat-amat, sa matul-id nga pag halong kag dakû nga pangabudlay.

Ang MARAGTAS naga-usisà kag nagapahayag sg ginhalinan sg kapin sa napulò kalibo kalaksà ka Filipinos, nga ang walo kagatus kalibo sini sa ila amo karon ang nagapuyû diri sa Panay, kag ang kapin sa duha kagatus kalibo nagapuyû sa pulû sg Negros, kay nagsalaylo sila didto sa walâ pa lamang madugay nga mga tuig, bangud kay naganyat sila sg ka-ayohan sg duta nga nagahatag sing madamù nga patubas sa walâ sing dakû nga pangabudlay.

Isa pa sg kapuslanan nga sarang maambit sg karamu-an nga makabasa sining ginsulat ni gino-ong Monteclaro, amo ang pagpakilala sg mga pangasoy nga nagatalastas sg ginkamuno-an sadto sg pagdangat diri sa aton duta sg una nga mga pumuluyò. Yadto sila nga mga dumuloong, amo karon ang nagbilin sing mga linibolibo ka laksà nga mga binu-ad, kag kità nga mga pumuluyò diri sa Panay kag Negros amo ang ila kaliwatan.

Ginatalastas man sg MARAGTAS ang malawig nga mga kalalat-an nga gin-antus sadto sg aton mga ginikanan sa mga inaway nga ila gin-upang batok sa mga moros sa Mindanaw nga amo ang masunsun nga naga gubat sa ila, sa pagtublag sg ila kalinong. Makawiwili man ang mga pagtalastas ni G. Monteclaro sa MARAGTAS sg mga kinabatasan, gawì, kag mga tulumanon nga amo sadto ang ila ginagamit nga bilang talaksan sg ila mga buluhaton.

Labut pa sg mga natalastas na nga kapuslanan nga ubos na nasambit, may makità pa kità sa MARAGTAS nga isa ka bugay nga amo bilang ang nagahatag sa sining ma-anyag nga balasahon sing isa ka mata-as nga kama-halan, sanglit kay sia amoy isa ka talamdan nga labing

M a r a g t a s

---

sangkap nga ginsulat sa sini nga katuyo-an, kutub sadto tubtub niyan.

Ngani ang MARAGTAS, dapat kag kinahanglan gid nga tamdan kag basahon sg tanan nga ma-alam magbasa kag buot magkilala sg ginpangagihan sg aton sadto mga katigulangan, sg ila sini pangabuhi, pinamatasan, pagginahum kag pagsinalayó, siling kay ini nga balasahon daw amo bilang ang sugâ nga makapasanag sa mga nadulman sing isip sa sini nga bagay sg kaalam. Sa labing maathag pa gid nga pulong, ang MARAGTAS amoy isa ka matadlung nga tuytuy sa pagkilala sg madamù nga mga agi nga nalimutan na sg karamu-an bangud sg ila kadugayon, kag daw nagakapanas na sa bana-ag sg pino-ino.

SALVADOR LAGUDA

Maragtas

SA TALAHRON NGA MANOGBASA

Dakû ang akon katahap kag kahangawa nga sa pag-sulat sini nga "Maragtas" sg mga tubû kutub pa sa mga nahauna nga pumuluyò diri sini nga pulô sa Panay, pagapatinan ako sg malaw-ay nga ngalan sa pagka "makahas"; bangud sini nga kabangdanan, daw nagamatalaw ako kontà sa pagpadayon pagsulat sini nga "Maragtas", kon dili lamang ginpilit ako sg akon ma-init nga katuyo-an sa pagpahayag sa kadamu-an sg akon mga na-ayap nga talamdan nga nagatalastas sg mga naha-una nga pumuluyò diri sini nga pulû sa Panay; sg pag-abut sg mga Datò nga gikan sa nco; sg ila pag-angkon kag pagpuyû diri sa aton dutà; sg ila paglinapta sa nagakala-inla-in nga punsod; sg ila mga kagawi-an kag pamatasan tubtub sg pagabut sg mga katsilâ nga amo ang naggahum sa aton dutà sa bilog nga Pilipinas.

Agud nga dili mamolong ang makabasa sini nga "Maragtas" nga ini nga sugilanon gumikan lamang sa akon pagpahitòhitò akon diri igasambit nga duha ka talamdan ang akon naayap. Ang isa gin-ayap sa akon sang isa ka tigulang nga naga-edad sing kapin sa kawalo-an ka tu-ig, kag nagsiling sia nga iya ginsubli sa iya amay nga nanobli man sa amay niya sini kag uyong sang tigulang nga naghatag sa akon nga sadto nga panu-igon amo ang una nga magtoto-on nga akon naabutan diri sini nga banwa:busa tungud sang kalawigon na nga mga tinu-ig, halos na mauyatan ang papel nga nasulatan kay gabuk na kaayo, labut pa kay ang tintà nga ginsulat, ginhimò lamang sa mga lugum nga itum kag natalagkusan sang tagok sang kahoy nga nakasong sang papel nga dili na mapuslan. Ang isa akon naspuan sa isa ka lukà-lukà nga kauayan nga suludlan sang akon uyong sang iya mga papel sadto, kag ini nga talamdan dili mabasa sing masayon tungud nga halus ma-uyatan nagakaritak ang papel, nagbaskug lamang sang akon ka-isipan sa pagpangusisà sa iban nga tigulang basi may ginahuptan sila nga talamdan nga sarang ma-usoyan sg una nga mga tubû diri sini nga pulô sa Panay, sa katarungan nga, kay

Maragtas

---

may nakita nga isa, dili madulà ang hwad niya. Walâ mag-sayop ang akon ka-isipan, kag walâ ma-usik ang akon pag-pangabudlay, kay sa walay pahuway nga pag usisà sa mga tigulang nga akon makità sa mga dalan, sa ka-umahan kag mga pamalay, lalake kon babae man, may isa ako nga nasumalang nga amo yadtong ginhambal ko sa hitaas nga naga-edad sing kapin sa kawalo-an ka tuig kag amo man gani ang naghatag sa akon sing mga talamdan nga nahanungud sang madamù nga kahanabû sini nga banwa sa Miag-ao kutub sang pagtukod sa iya. Busa akon gilayon ginhuwad ini nga talamdan sa isa ka tolon-an nga handumanan sang Banwa sa Miag-ao sang ikapulogduha sa Junio sang tuig nga isa kalibo siam kagatus kag isa; ugaling walâ nakon mapabantalâ gilayon tungud sang mga kabangdanan nga natalastas sa unhan nga amo ang nagpatalao sa akon, kag tungud nga nagapa-abut ako nga ang iban nga labing sampaton sa pagpanalastas, magasulat sang tanan nga mga nagkahanabû diri sini nga Pulû sa Panay sumugud sa iyang una nga mga pumuluyo.

Gani man, ginapahayag nakon sa kadam-an nga ang akon katuyo-an sa pagsulat sini nga "Maragtas", dili ang paghatag sing kadunggan sa akon ngalan, kon dili ang pagpa-alinton lamang sa kadamu-an sg akon nabasahan sa mga talamdan nga akon na-ayap.

PEDRO A. MONTECLARO

M a r a g t a s

NAHA-UNA NGA BAHIN

Ang Ati Nga Si Polpulan Kag Ang Iya Anak Nga Si Marikudo

Sa na-ayon sa habagatnan sg banwa sa San Joaquin may isa ka minorô nga ginahingalanan Sinogbuan sakup sg amo nga banwa nga ginpuy-an sadto anay sg datò nga ati nga ginatawag kay Polpulan upod sg nasambit na nga anak niya kag iban pa nga mga ati, gani man ginahingalanan ini nga minorô sg mga ati, nga "Ransohan nga dakû" kag dirâ naningub ang mga ati nga may gahum kag amo ang minorô nga ginadugokan sg iban nga mga ati nga nagapuyû sa Aklan nga may kinahanglan sa ila pono-an.

Sg tigulang na si Polpulan gin-ilisan sa pagkadatò sg iya anak nga si Marikudo kay amo ang ginkahi-usahan sg mga ati, tungud sg iya pagka-isug, pagkakusganan kag pagkadasig nga dumalagan sa mga talonan, kay kon lumagas sg usa, sa madali madakup niya bisan walâ sing idô; ang batang sa iya ka-ingin nga dili malisò sg apat kon lima ka taw, ginawaslik niya lamang kag dili mahadlok magpanoghot sa mga talon nga ginapuy-an sg mga tamaw, talayhang, bawa kag iban pa nga talunanon, kag labut pa sini nga kabansagan, may pinasahì pa nga pagkasampaton sa pagkatandà nga pumanà.

Ini si Marikudo sa walâ pa makabaton sang gahum sa pagkadatò ginsapulan sang mga ati nga mangasawa anay, kay sonô sang ila tulomanon, dili mahatagan sang gahum ang lay-aw; bangud sini ginpapili sia kon sin-o sa mga dalaga nga ati ang iya igatudlò nga pangasaw-on kag dili makapamalibad ang igatudlò sa pagbaton.

Sa karamu-an sang dalaga nga iya ginpili-an, gintudlò niya ang isa ka dalaga nga ginahingalanan kay Manikantukan nga gumikan sa isa ka panimalay nga imol; bangud sini daw nagkasaklaw kuntà ang iban nga mga dalaga nga mga binatà sang may mga gahum.

M a r a g t a s

Ang Pangoma Kag Iban Nga Paagi Sa Pagtikang Sang Ila Pagkabuhi

Sa pagsulud sang tingadlaw ginalati-an nila ang kagulangan nga maayo sing dutà, kag sa pagkalayà sang dahon sang kahoy nga ila pinamulod, ila ginatuturan agud nga ang abo makadugang sang kaayo sang dutà nga ila ginapanggasan sing humay sa pag-abut sang tingulanon, kag masunson nga makakuhà sila sing maayo nga patubas kon dili matam-an sang gubat sang baboy nga talonon kag iban pa nga sapat nga talonon.

Ang mga ika-on kon sud-an nga ginapakanamit nila amo ang usa, baboy nga talonon,, halo, ibid, singgalong, isdà sa subâ kag mga pakinhason.

Nagatungatungà ang lalake kag babae sa pagpangabudlay sa nahanungud sg ila pagpangabuhì, kay ang lalake nagapangabudlay sa paghimò sg lati kag ka-ingin; nagapangayam sg usa kag baboy nga talonon; nagapanalog sg mga isdà sa subâ kag nagapanguha sg mga pakinhason, kag ang babae amo ang nagapanggas sg humay, amo ang naga-ani, nagahimos sg pagka-on kag nagapangali sg mga kararoton kag mga gamhon sa bukid kon kulangon na ang ila patubas nga humay; apang kon mag-anak ang ila asawa, manag-uli sa bana ang tanan nga mga kabudlay sa pagpatigayon sg ila pagkabuhì, ugaling sa balus sini nga pangabudlay naga antus man ang babae sa pagsagud, sa pagpabiste sg ila anak, gani man masunson makità karon nga ang mga ati kon manlungayaw, ang babae amo ang nagahuban sg ila anak, kag ang lalake nagahayonan lamang.

Ang Ulos Kon Panapton Nga Ila Ginagamit

Sang walâ pa sila makakità sa mga dumolo-ong nga nakadangat sa ila ransohan, lalake kag babae nga ati lunsay lamang mga ubanhon ugaling nanabon sila sang ila mga kaholoy-an sang pag abut sang una nga biniday nga taga

M a r a g t a s

Borneo nga nagapanaput sg ila lawas kag diri na sini mag-sugud sa pagbahag ang mga lalake kag ang mga babae sa pagtalampi-on sang ila hawak tubtub sa tungatunga sang pa-a, apang ang ila dughan walâ sing tabon.

Ang may sarang ikabaylo sang manta nga amo sadto anay ang panapton nga sa masunsun ginagamit, amo ini ang ila ginapanabon; apang ang walâ sing ikasarang pagbaylo nagapanabon lamang sang mga gunit, dahon kag panit nga mahomok sang kahoy, kag sa olehe ila ginpakamahal ang mga panit sang usa kag singalong, tubtub nga nag-alam sila magbuhat sang bayokbok nga ginatawag sa ila pulong nga "banglo".

Ang Ila Pulong Nga Namat-an

Siling sang ila hambal nga aton karon ginapamati-an sa mga ati, amo gid man sadto ang ila ginagamit; ugaling sa karon dakû na ang pagliwat kay tungud bala sang masunsun nga paghilapitay kag paghambalanay sang mga bisayâ sa mga ati, apang sadto walâ gid sing salakot ang ila pulong nga inati.

Ang Ila Pamatasan Kag Kina-ugali

Ang mga ati matinahoron sa isa kag isa, labi na sa mga nagaponòponò sa ila kag sa ila mga ginikanan kag mga tigulang.

Mahaladlukon sa pagkuhà, pagkawti kag pagpangawati sg mga butang nga iya sg iban.

Mahaladlukon sa pagsulod sa mga katamnan sg iban.

Matinabangon sa iya masigka-ati nga may kalisud, labi na kon ini ginakabus na sing pagka-on, bisan diotay lamang ginahatag ang ila pagka-on.

Ang mga olitaw dili makapahamak pagbu-ong sg dungug sg isa ka dalaga kay mapa-it nga silot ang igahatag sa ila; apang ang lalake nga sarang makasagud sing duha ka asawa kag mga inanak nila sini, ginatugutan sa pagpangasawa sing duha, ugaling sa tungud sini ma-utitid ang pag-uisà sg pono-an nila sg kabtangan sg lalake nga sarang makapangasawa sa alalangay gid nga pag-alila nga walay pâ-

M a r a g t a s

sahì sa isa kag isa, kag igalumon sa isa ka balay kon kamalig lamang.

Ang puluy-an nila amo ang isa ka kamalig nga sadsad sa dutà, ang iya atop diotay kon dakû man, kag sa tuñgâ niya sini yarà ang dapug nila nga nagadapat man sa dutà kag dili gid mawad-an sing dongkol nga may kalayo, labi na kon gab-i kay kon magtulog sila yarà sa sikwayan sang ila ti-el ang baga nga amo ang naga-apin sa tugnaw, bangud sini nga kalayo sa tungâ sg ila puluy-an, walâ, sing langaw nga nagasulod sa ila kamalig, kag pananglit masudlan sang langaw, dayon nila lagkaw sa iban nga punsod.

Kon nagabatyag na ang babae sa pag-anak, ginadala sang iya bana sa punsod nga iya naluyagan nga pag-anakan kag masunsun nga walâ sing upod nga manoghilot kondi ang bana lamang ang nagabantay, kag kon mahabû ang pagbatyag as adlaw nga tingulanon, ginabuhatan sing hayobhayob agud dili maulanon sa dili lamang mag-anak ang babae sa kamalig nga ila ginapuy-an, bangud sini nga kina-ugali, masunsun ginahingalanan sa batà nga bag-ong gin-anak, ang ngalan sang kahoy nga natupadan sang paganak sang iya iloy: pananglit kon sa isa ka ponò nga lumboy, ang batà, pagahingalanan "Kalumboyan", kon sa kabadyangan, "Kabadyangan" man ang ngalan.

Maramù kag nagasarisari nga sumpa kag mag haluot ang ginapa-usap kag ginapa-inom nila sa bag-ong nag-anak, apang ang labi nga ginapakama-ayo nila amo ang ginahuban sang amô kon magdaladala sang iya anak nga nagakupò pa sa ila dughan bangud sini nga mga panapat nga ila ginato-ohan sing buhì nga pagto-o ang ila asawa nga bag-o lamang mag-anak, mapa-ulì gilayon sa ila puluy-an nga subong sang walâ mag-anak kag dili maka-upang, sang iya mga katungdanan sa sulud sang ila puluy-an.

Sa pagkasal amo ini ang ila- pag-agi:

Sa tapus ang kagon kag kasinugtanay sang ila mga tigulang, dalhon ang kalaslon sa isa ka bongyod kon bakolod nga pagaupdan sang ila mga kahimata-an kag kon mag-abut na sila didto padalaga-

M a r a g t a s

---

non ang babae sing may isa ka gatus ka dupa ang antad kag ugaling ipalagas sa nagapangasawa nga kon ma-abut niya maga-asawahay na sila nga duha kag maboluylog na sa pagpa-uli sa pagpanginaon na sang mga ataman kon may diotay nga kahimtangan nga ila mga ginikanan.

Kon sin-o sa ila ang magmasakit, ang manogbulong walay liwan nga gina-uisà sing ma-utitid kondi ang nagamasakit, kon di-in nga talon magsughot kag kon anano ang binuhat niya sa talon kay kono ginhiwitan sang mga talonanon nga amo ang nagbutang sing balati-an sa taw, kag agud malugpay ang mga ka-akig sang talonanon kag magayo ang nagamasakit gina-olo-olahan nila sang mga dulot nga kalan-on ang mga talonanon nga nagapuyò sa punsod nga ginsughotan sang taw nga nagamasakit.

Sa gilayon nga mabugtò ang ginhawa sang masakit, ila himoson ang bangkay dungan sang tanan nga mga gamit niya nga naanaran kag igalubong ka-upod sang bangkay kay kon dili magapamalikid ang namatay sa pagbalik-balik sa ila balay tungud sang iya gamit.

Sa dutà nga palangomhan sang minatay didto nila ginlubong kon sa palangomhan sang iya ginikanan kon ang minatay walâ sing gina-uma, apang ang ila paglubong dili higdà kondi nagatindog kag tubtub sa li-og lamang ang tampok kay ang olo ginapalusot sa dutà kag ginapasadokan tubtub sa ikatlo ka adlaw kag tumampok sang dutà nga magabunsod sing ma-ayo.

Ang mga talangison kag panalabiton ginasonod sa lantoy nga bagakay nga tatlo lamang ka buhò ang tulali kag mamingaw sing tunog nga makapadugang pagbatyag sang kalisud.

Ang minatay kono, nga nalubong sa ila uma, amo, ang mabakud nga bantay sang ila mga katamnan.

Ang Pagbaylohanay Sang Isa Ka Butang

Dili matawag nga baligià kag bakal ang ginhimò sadto anay sang mga ati, kondi baylohanay, kay walâ pa sing pilak kag kuarta nga nagalakat sa ila; apang sang ilaha-

M a r a g t a s

non palamang may punsod man sila nga baylohan nga amo ang ginadugukan sang iban nga ati nga may dala nga balaylo, subong pananglit sang mga bankel sang baboy, sungay sang usa, mga pakinhason, alimango, ulang, tagohomoc, bagakay nga libon, luy-a nga tapul kag iban pa, amo ang ginapamaylo nila sang iban nga butang nga walâ sa ila.

ANG GAHUM KAG ANG ILA PAGBULUT-AN

Ang Datò amo ang nagahusay sang ila ginakasaban; amo ang nagahatag sang silot, kag amo ang nakatukud sang mga kasogo-an.

Ini nga gahum dili masaylo sa iban kondi sa nga inanak sang datò, apang ginapili ang labing ma-isug sa ila bisan kalibaynan siya.

Apat ka tigulang ang katimbang sang Datò sa paghusay sang mga kasabà nga amo bilang ang saksi sang pagbulut-an sang Datò.

Sa holokmanan nila walâ sing lingkoran, nagalupad-ang ang tanan pati ang Datò kag mga tigulang.

Ang salâ nga ila ginapakadakû kag ginasilotan sing mabugat nga silot pati sa pagbitay, pagpalubong sing buhi kag pagtonod sa lawd, amo ang pagpangawat kag paglugos sa mga dalaga kag pagpanginbabae kon panginlalake sa may bana kon may asawa.

Ang pagpatay kon gikan sa luyag lamang sang naway pagpakità sang ila ka-isug kag pagkasampon, walâ pagsiloti, hinono-o ginadayaw ang iya ka-isug kag amo ini ang madali makapangasawa sing dalaga nga maayo-ayo kag binatà sang talahoron nila; apang kon ang pagpatay gumikan sa mabudhi nga paagi, ini ginasilotan sing kamatayon man.

ANG ILA TOLOOHAN

Ang mga ati walâ sing ginato-ohan nga Bathala, Dios, kay kono walâ man sila makakità kag walâ sing nakapanug sa langit nga nakapanugid sa ila; apang nagato-o sila nga may mga talonanon nga sarang makahiwit sa ila; ba-

M a r a n t a s

---

ngud sini, tu-igtuig nga tanan igkatapus sang ila patubas, naga-alamut sila sang mga kalan-on nga ginadulot nila sa kagulangan nga ginatauag nila Palhi kon mala-uton agud dili paghiwitan ang ila lawas, kag dili paghikawan ang ila patubas. Ang kahoy nga ginalihi-an nila amo ang bobog kag lonok; gani man ginalikawan nila ang pagka-ingin sang bukid nga malapitan sang bobog kag lonok kay kono amo ang puloy-an sang mga talonanon, labi kon may tuburan sang tubi sa ponò nila.

(Panugyan sang tagsulat).—Masunsun mabati-an karon sa mga ati ining masonod nga kalantahon;

Bisan tamon ati
ma-itum nga linahe,
binatà tamon dinhe
timbang kami diamante,
Diamante kamahalan
doble ang ginikanan;
*gurang tamon sa bisayâ
labi pa sa katsilà*,
katsilà sa Manila,
padi sa Ilong-ilong
nakabuung sang agong
nakapsâ sang linganay,
linganay pagtunog ka
agong pag-ugayong ka.*

Ining pulong nga *gurang tamon sa bisayâ, labi pa sa katsilà* nagapamatu-od nga ang ati amo ang mga una nga pumuluyò sa Panay. Doble ang ginikanan, kay madamû na sa ila ang kalibogan.

M a r a g t a s

IKADUHA NGA BAHIN

Ang Pag-abut Sang Mga Datò Nga Taga Bornay Sa Pulò Sang Panay, Kag Ang Mga Kabangadanan Sang Ila Paghalin sa Ila Dutà.

Tungud sang kabangis kag kapintas sang Datò nga Si Makatunaw nga nagaponòponò sa mga Datò sa Bornay kag nagapanlugos sang mga asawa kag mga manggad sang iban nga mga Datò subong sang ginhimò niya kay Datò Paiborong nga iya inagawan sang iya mga gamit kag kasangkapan nga lonlon bulawan, nagtalal-as, sa Bornay ang mga Datò nga mabasa sa masonod ang ila mga ñgalan. upod sang ila mga asawa kag mga olipon:

Datò Putí, ang asawa si Pinangpangan
Datò Bangkaya, ang asawa si Katorong.
Datò Paiborong, ang asawa si Pabulanan.
Datò Sumakwel, ang asawa si Kapinangan.
Datò Padohinog, ang asawa si Ribongsapaw.
Datò Domangsol, ang asawa si Kabling.
Datò Lubay; Datò Dumangsil; Datò Dumalogdog,
kag Datò Balensuela.

Amo ini nga mga Datò ang naghalin sa Bornay sa paglikaw sang kabangis kag kapintas ni Datò Makatunaw.

Sa tagò kag sa hipus lamang sumakay sila sa mga sakayan nga biniday upud ang mga asawa nila, mga olipon kag kasangkapan nga sarang madala. Nangalihid sila sa dutà sang Paragwa nga, sadto anay naga-angot sa Bornay, ugaling nakigbulag sa olehe tungud sang linog kag pagtuga sang bolkan, kag sa pagpamutauan nila sa dawis sang Paragwa, ila gintadok ang ila biniday sa lawd sa pagpa-utao-utao, kag paglantao, sang mga pulò nga ila pagadunka-an bangud sini nalantawan nila ang pulò sang

M a r a g t a s

Panay nga ila ginpadulongan sang ila biniday tubtub dumungkà sa tupad sang subâ sa Sirwagan, kay kono may dalà sila nga isa ka taw nga nakadangat na sa amo nga punsod sang una niya nga pagpanakayan.

Ang Subâ Sang Sirwagan Kag Ang Sapâ Sang Andona.

Ang subâ sang Sirwagan, yarà sa habagatanan sang banwa sa San Joaquin, kag nayon sa Amihanan sang minorô sa Sinogbohan nga ginpuy-an sang ati nga si Marikudo nga siling sang na-asoy na, amo ang datò sang mga ka-atihan.

Ang sapâ sang Andona, yarà sa tungâ kon olot sang subâ sang Sirwagan kag minorô sa Sinogbohan, sa gibwangan sini nga sapâ, nagasulod ang ta-ub kon dakù ang tubig: busà sang paglusad sang mga taga Bornay sa ila sakayan, ila ginhabay ang ila biniday kag ginpasulod sa sapâ sang Andona kag ila ginlig-on ang higot sang ila sakayan agud dili ma-anod sang baha, kag diri sini nga sapâ nakakità sila sing isa ka ati nga nagapanalog kag ila pinakiana kon di-in nagapuyô ang ila ponòponò nga ati; ginsabat sila nga didto nagapuyò sa Sinogbohan sa pulong nga inati nga nahangup sang taw nga nakapanakayon na dira.

ANG PAGKITA-AY SANG MGA DATO NGA TAGA BORNAY KAG NI MARIKUDO NGA DATO SANG MGA ATI SA MINORO SA SINOGBOHAN

Sang pag-abut sang Datò nga taga Bornay sa minorô sa Sinogbohan, nagpalalagio ang iban nga ati kay nagkahadluk sila apang si Marikudo nga isa na lamang nga nabilin, hinono-o gumamit sang iya panâ kag taming kag sa dakù nga kabugnaw sang iya dugô kag ka-isug umatubang sa pagpakiana sa taga Bornay kon anano ang tuyò nila sa pagdangat sa ila dutâ. Si datò Putí nga amo ang palopangolo

M a r a g t a s

---

sang iya kaupdanan nagsabat nga ang ila tuyò amo ang pagpakig-anghod kag pagsandugò sa mga ati nga pumuluyò sa amo nga ransohan nga ginapangolohan sang talahoron nga datò nga ila gina-atubang kag langkoy sini iya pinahayag ang ila katuyo-an sa pagtabà sang dutâ sa pulû sang Panay nga ila pagapuy-an kon ila ma-oyonan kag maghisugot sa bili.

Si datò Marikudo naki-ana sa ila kon nakakità na bala sila sang dutâ nga ila na-oyonan. Sumabat si Datò Putî nga kuntà ang dutâ nga ila ginatapakan nga amo ang minorò sa Sinogbohan, amo ang ila naluyagan nga pagapuy-an kon igatugot sa ila. Ang sabat ni Marikudo sa ila amo nga makigsapol anay sia sa iban nga tigulang sa iya minorò, “ugaling makahibalo kamo kon anano kono sang mga tigulang sa pila ka adlaw kon makasinapolsapol, kag karon sarang kamo anay makapa-ulì kay magapasugò lamang ako ugaling.”

*Ang Pagsilinpul Sang Mga Tigulang Nga Ati
Kag Ni Marikudo Nga Ila Datò.*

Sang pagkalumbos sang mga taga Bornay, dayon pinatogtog kag pinabasal ni Marikudo ang agong kag mangmang nga amo ang tanda-an nila sa pagtililipon kag sa walâ madugay nag-alabut ang mga karamu-an nga ati lalake kag babae, batà kag tigulang sa pagpanalatsat kon anano ang katuyo-an sang mga tinaw nga bag-o pa lamang malumbos; amo kag sugiran sila ni Marikudo nga “yadto nga mga tinaw mga datò sa Bornay nga bu-ot makiganghod kag magsandugò sa aton, kag bu-ot magtabà sang aton dutà nga ila paggapuy-an kon luyag naton, bangud sini akonta kamo ginapatipon agud ang inyo pagsabat kon anano sa inyo binubu-ot kay amo ang sabat ko sa ila nga maki-ana ako anay sa mga tigulang nga akon ka-updanan.” Ang isa sa mga tigulang nga ati nagsabat sa ngalan sang iban nga “walâ sing kabilinggan ang pagpatabà sang aton dutà

kay malapad man kaayo kag dili na malambut sa pagpanguma, kag ginasalig na lamang kay Marikudo ang pagpabili kon pila ang iya luyag."

Si Marikudo nagsiling sa ila nga ang dutà nga naluyagan sang mga taga Bornay amo ang punsod nga ila ginapuy-an kay malapit kono sa dagat. Sumabat man ang tigulang nga walâ man sing kabilinggan kay ginapakamayo nila gani ang bukid nga kagulangan kay ang kabukiran nga nalapitan nila, nagaka-orot-orot na sang katingin, labut pa sini, sa baybayon masami abutan sila sang mga dumulo-ong nga mananakay nga makasulang sang ila talago-on nga horobaton.

Sa tapus sang ila sinapulsapul kag paghilisugot pagbaligià sang ila minorô, si Marikudo nagpulong sa ila nga sa mga pila ka adlaw igapatawag niya ang mga datò nga taga Bornay kay amo na yadto ang iya pagtalangkud sang ila ginkasapulan, bangud sini maga-aman sia sing mga pagka-on kag ilimnon nga iga-amoma niya sa ila; gani man, ang pulong niya, kinahanglan nga ang isa kag isa magpatigayon sa pagpangayam sang usa, baboy nga talonon, kag pagpanalog sang mga palhe, ulang, alimango, kag iban pa nga isdà sa subâ kag mga pankinhason nga labing maayo nga ipasumsom sa mga dumulo-ong nga mga datò kay ang bugas nga bisayâ sia na lamang ang magapatigayon, subong nga iya man pina-alaman sila nga sa amo nga adlaw, magtilipon tanan sila kag dal-on sang mga maalam magpahuni ang ila mga palahonihon kay magasala-ot sila.

Ikaduha Nga Pagkita-áy Ni Datò Marikudo Kag Sang Mga

Datò Nga Taga Bornay, Kag Ang Ila Pagsinadyasadya.

Sang nahandà na nga tanan ang mga pagka-on nga pinaataman sa dakû nga buganà ni Marikudo, iya pinatawag ang tanan nga mga Datò sa Bornay nga nagaranso sa gibawangan sang sapâ sa Andona na tupad sang ila bini-day kag iya gintugonan ang nagkadto sa pagtawag nga

M a r a g t a s

mang-upod ang ila asawa kag mga olipon kay nagatilipon ang iya mga ginsakupan sa pagpakig-anghod sa ila.

Sa walay duhaduha, ang mga taga Bornay kaboylog sang ila mga asawa kag mga olipon kag sa mga pangulos nga malahalón nagpadulong sila sa Sinogbohan nga nagataklus sa ila lawas sang kampilan kag karis ang mga lalake, kag nagbilitbit ang mga babae sang mga inoghatag nila sa mga ati tandà sang ila pag-inanghod, kag anay sang pag-abut na nila sa ransohan sang mga ati, ini nagahululat sa ila sa idalum sang kadapdapan nga mga magapà sing sanga kag dahon nga ginapasilongan nila diin nahandà ang ila mga pagka-on nga napanagtag sa dahon sang saging kag kay walâ sing mga lingkoran kay amo ang batasan sang mga ati, ang mga dumulo-ong naglupandang man sila sa dutà subong sang mga ati, apang ang mga babae nga mga asawa sang mga datò, kay nahilak sila sang ila ulo, walâ mag-ilog sa paglupandang bangud sini ang mga ati nagsiling nga ang mga bisayâ, masiriwa-ol sing pangulos kay dili makatikò sang ila tuhod, kag diri gumikan kunta ang kutsukutsu sang mga babae nga ati nga naghinu-dinghuding sa pagsiling nga ang mga babae nga bisayâ dili makig-anghod sa ila kay dili makigtupad sa ila ginalingkoran; apang sang pagpanagtag na sa ila sang mga dumdum nga tinohog nga daw kulintas, mga panyò kag mga husay nga kahoy, nalugpayan ang mga aligutgut sang ila bu-ot, kag ang isa kag isa nagpahayag na sang ila maayo nga bu-ot, labi na ang mga lalake nagkalipay sang pagkabaton nila sang mga kamangyan, parakol, kag sondang nga daw sagaranas ang tabas. Si Marikudo nahatagan nila sing isa ka karis nga pinosadan sang tumbaga, kag ang asawa niya nga si Maniwantiwan hinatagan sing isa ka kulintas nga dumdum nga dalagkù sang sa iban kag mapula ang iya du-ag nga may tabid nga goronggorong.

Sa tapus sang ila pagkina-on kag ilinom, dayon patunog sang may mga palahonyon sang ila mga gamit nga na-anaran kag ginsaotan sang mga ati nga nagapinanong-

Maraytas

panong sang ila sa-ot nga ati-ati kag ila ginkantahan sang ila mga kailantahon nga naghatag sing kawilihan sa mga taga Bornay nga sang pagkatapus sang mga ati sa pagsa-ot, pinapatik nila sa ma-alam magpatik sang sinolog ang tambol kag ila man ginsinologan sang ila mga hinangiban nga naghatag sing dakû nga kulbà sa iban nga nagpakasaka sa mga kahoy kay daw matu-od gid nga away ang ila pagsinolog.

Ang ila mga palahonyon, amo ang lantoy kag tipano nga bagakay nga tatlo lamang ang tulali, ang tambol, ang mangmang, ang goronggorong kag ana subing.

Isa Ka Sadok Kag Isa Ka Kulintas Nga Lonlon Mga Bulawan Amo Ang Baylo Sang Pulô Nga Panay.

Sa tapus ang ila pangina-on, pagsina-ot kag pagsinolog, naghambal si datò Marikudo sa Kay Datò Putî nga niya walâ sing kaulangan ang pagtabà nila sang ila dutà kay nagahisugot man ang mga tigulang nga iya ka-upod, kag dayon pinaki-ana niya kon pila gid bala ang ila igabayad sang ila dutà. Si datò Putî nakiana man kon di-in tubtub ang kalaparon sang ila dutà; sa sini nga paki-ana nagsabat ang isa ka tigulang nga ati nga nakalibot sang bilog nga pulô, nga niya "anghod, kon imo libuton ang bilog nga pulô sa pamaybayon nga paglibot, humalin ka sa imo palangomhan nga bag-o pa lamang pinanggasan sang humay, igò nga lubkanon ang imo panggas nga humay kag imo sampaton."

Sang pagkabati ni datò Putî sini nga sugid, dayon niya tauag sa iya sologo-on kag pinakuhà niya sa ila sakan ang isa ka sadok nga bulawan kag isa ka batiyà nga bulawan man, kag anay nga nadala sang sologo-on, iya nga gintanyag sa kay Marikudo kon bu-ot siya magbaylo sang iya dutà sa amo nga sadok kag batiyà. Si Marikudo sang pagkakità niya sang bulawan nga nagaidlak nahaylo siya kag dayon niya baton kag tinongtong sa iya olo ang

M a r a g t a s

---

sadok kag sumayaw nga nagataklos sang karis nga hinatag man sa iya, apang sng pagkakita sang iya asawa nga si Maniwantiwan nga si Marikudo may sadok nga bulawan, namulong sia nga dili pagpadayonon ang pagbaylohanay kon dili sia hatagan sing kulintas nga angay sang ginapangolintas ni Pinangpangan nga asawa ni datò Putî bisan pabiyaan ang batiyà. Sa datò Putî nga nagsogò sa iya asawa nga ihatag ang kulintas kay Maniwantiwan kag sa walâ sing pamalibad iya ginhokas sa iya li-og ang kulintas kag ihatag kay Maniwantiwan, apang iya pinamolongan nga sa aman sang inyo dutà, inyo ako hatagan sing isa ka tabongos nga alimango, isa ka bilog nga baboy nga malabà sing bangkel kag isa ka bukay nga usa nga libat sing mata. Ginhangdò ni Maniwantiwan ini nga pinangayo ni Pinangpangan, apang pagahulaton niya kay mapangita pa siya.

Dayon su-ob ni Maniwantiwan sang kulintas kag sumatot nga ginsabayan ni Marikudo.

Ang timbang sang sadok nga bulawan, may kaliman ka basing (*) kag ang batiyà nga bulawan nagatimbang sing isa ka libo ka bas-ing, ang kulintas mamolomag-an pa sa sadok, bisan matu-od nga nagasangyad sa dutà.

Ang mga ati nga bag-o pa lamang makità sang sidlak sang bulawan, dakû ang kaluyag nila kay nga nila mahal ang bayad sang taga Bornay sang ila dutà, bangud sini, nagpulong sila sa mga datò nga ila igabilin ang ila mga kamalig sa ila kag mga katamnan sa ila mga ka-ingin, kag anay nga nahimos nila ang ila mga gamit kag kasangkapan, naghaling sila nga pumadayon ang karamu-an sa olo sang subâ nga ginatawag "Dalanas" kag ang iban pumadulong sa Kabadyangan.

Ang mga datò nga taga Bornay nagpala-uli sa Andona di-in nahamutang ang ila ransohan sa paghulat tubtub nalumbus ang mga ati sa minorpô sa Sinogbohan.

(*) Ang basing timbang napulo ka sikapat.

M a r a g t a s

IKATLO NGA BAHIN

*Ang Pagsaylo Sang Mga Datò Nga Taga Bornay
Sa Minorô Sa Sinogbohan*

Sang pagkalumbos sang mga ati sa Sinogbohan, ginsogò sang mga Datò ang ila mga sologo-on nga pamutangan nila sing dabok ang mga pamalay kon kamalig kag agud mag-aso sing ma-ayo ang dabok pinadal-an nila sing maramù nga kamangyan kag ila gintugonan nga ang kamalig nga mahigkò ka-ayo, ila pagtutdan agud ang kagaw sang kabuyaw dili maglaton sa ila, kag sa pagtuman sini nga sogò, pila lamang ka kamalig ang nabilin nga amo ang puluy-an sang datò nga ati kag lima nga ila sang may na-igo-an nga ati.

Sa tapus ang pagdabok nga nagdugay sing tatlo ka adlaw, nagsaylo ang mga datò sa Sinogbohan upod ang ila asawa kag mga olipon kag asawa man nila sini, kag nagpabilin lamang si datò Lubay, Dumalogdog, si datò Paiborong, si datò Padohinog, si datò Domangsol pati ang asawa kag mga olipon nila nga tatlo nga na-olihe kag walâ mahiballo-e kon di-in puma-atubang ang apat sa ila nga amo si Lubay, si Domalogdog, si Padohinog kag si Domangsol; apang si Paiborong pati ang asawa kag sologo-on nia nagpuyô sa punsod nga ginatawag "Lanag" sa sini man nga pulô sang Panay.

*Ang Una Nga Ginhikot Nila Sang Pagkasaylo
Na Nila sa Sinogbohan.*

Sang may tatlo na ka adlaw nga nakasaylo na sila sa Sinogbohan, ginsapul ni datò Puti ang iya mga ginsakupan sa paghalad sa Bololakao nga amo ang ginapaka Bathala nila agud maglig-on ang ila pagpuyô sa pulô nga Panay kag bangud sini ila ginsogò ang ila Padipadi nga ginahingalan Bangotbanwa nga dala man nila sang ila paghalin sa Bornay kag ila ginpanugyanan nga makisayod gid sia

M a r a g t a s

---

sa ila ginapaka Bathala kon angay bala magpadayon sila sa pagpuyô sa amo nga Sinogbohan kon may liwan pa nga punsod nga maayo nga sarang nila mapuy-an kag makaminu-ad sing madalî kag maramù nga kaliwatan.

Gintuman ni pading Bangotbanwa ang ginsogò sa iya sang mga datò kag sa tapus sang iya paghalad sa ila Bathala nga Bololakao, nagsugid sia sa mga datò nga siling sang iya pamalatyagon, didto ang maayo nga puluy-an sa na-ayon sa kasadpan dapit sang Sinogbohan nga naga-ubay man sa dagat, bangud sini ginsogò ni datò Putî si datò Sumakwel nga maglaguyao sa naayon sa kasadpan sa pag-usisa kon diin ang punsod nga maayo pagpuy-an kag pili-on gihapon ang malapit sa gibwangan sang subâ.

Gintuman ni Sumakwel ang sogò ni datò Putî kag sang pagabut niya sa Malandug nga naga-ubay sa baybayon gindlad niya ang iya salibut kag nakakuhà sia sing maramù nga isdà nga ila ginpanapahan kag gindalà sang pagbalik nila sa Sinogbohan kag anay nga naka-abut sila, nanugid sia kay datò Putî nga ang Malandog amo ang punsod nga ma-ayo kay mahanayap ang dutà kag ma-ayo nga kuluhan sang isdà.

Sa amò nga sugid ni Sumakwel kay datò Putî, ini namulong nga dili nila pagdugayon ang pagsaylo sa Malandug kay sia magabalik sa Bornay upod sang mga datò kag mga sologo-on nga bu-ot sa iya mag-upod.

Ang Pagbalik Ni Datò Putî Sa Bornay Upod Sang Iya Asawa Nga Si Pinangpangan Kag Duha Ka Datò Nga Si Dumangsil Kag Si Balensuela Patî Sang Ila Sologo-on Lalake Kag Babae.

Sang may siam ka adlaw nga nakabalik si Sumakwel gikan sa Malandug, gintipon ni datò Putî ang tanan nga taga Bornay nga nagapuyô sa Sinogbohan nga anay nagtililipon silà iya pinamulongan nga sia magabalik sa Bornay

M a r a g t a s

---

kay nalo-oy sia magpanumdum sa iban nga datò kag mga sinakup nila sini kon pagapintasan ni datò Makatunaw nga sia lamang ang makasagangsang sang iya kabangis, ugaling ang pulong niya magabalik man sa pagdu-aw sa nagkabilin diri sini nga pulò kon ginatulok niya nga mahaganhagan na ang kapintas ni Makatunaw, kag iya pinamulongan sila nga ang mabilin nga magponòponò sa ila amo si datò Sumakwel kay amo ang ginakilala niya nga gulang sa edad sa ila kag ma-ayo sing ka-isipan, malinong sing pamatasan kag solosangkap sa iban sing tinon-an.

Iya gintugonan nga ang tanan magpangabudlay sa pagpananom sang mga talamnonon nga may kapuslanan, kag dili sila magmatamad sa pagpangita sing binhe sang maayo nga talamnon nga ila igapalapnag sa iban nga punsod, labi na gid ang kawayan, ang niyog, buri, anahao, bagakay kag bolò kay siling nga sila na ang tag-iya sini nga pulò, sila man lamang ang magapulos. Sa kay Sumakwel namulong sia nga iya dumdumon nga nagtal-as sila sa Bornay tungud sang kabangis ni datò Makatunaw, busa likawan gid nia ang pagpamintas kay kon bati-on kunina nga malinong ang imo pagpuyo diri sini nga pulò, maga-abat diri sa inyo ang inyo mga kaliwatan.

Ang tanan nga nagapalamatì, nagpahayag sang ila dakû nga kaawà kag kasakit kay magabulag na sa ila ang ila gina-amay-amay nga nagluwas sa ila sa ka-isug kag kabangis ni Makatunaw kag ang tanan naninguhà maghatag sing pabalon kag handumanan sa ila ni datò Putì.

Gab-i nga nagakatulog na ang mga taw kag tumaliwan si datò Putì agud dili magtulok sang kalisud sang iya mga ginsakupan si Sumakuel lamang ang nakahibalo kag sia lamang ang nakapatulod.

Ang Paghapit ni Datò Putì Sa Subâ Sang Ta-al Kag Ang Pagpabilin Ni Datò Dumangsil Kag Ni Datò Balensuela.

Sang pagpamutawan ni datò Putì sa Sinogbohan iya

M a r a g t a s

ginpadulong ang iya biniday nayon sa sidlangan kag sang nagapautao-utao sila sa tunga sang lawd nga may kapin sa isa ka bulan ang ila pagpanakayan, nakalantaw sila sing dakû nga pulô nga kono ang iya ka-angay kon lantawon sa lawd daw ang isa ka lusong nga balaywan sang humay, kag ila pinadulongan sang ila biniday nga anay naga-ubay-ubay na sa baybayon, nalantawan nila ang gibwangan sang subâ nga gintawag Katal-an tungud sang maramù nga kahoy nga ginatawag tal-an nga nagatubò sa iya, kag kay madalum ang amo nga subâ, ila pinasulod ang ila biniday sa walay kaiwatan, kag dayon nila lusad sa pagpangusisà nga anay nahimutaran nila ang duta nga ma-ayo kag mahanayap, nagpanapat si datò Dumangsil⁽¹⁾ kag si datò Balensuela sa pagpabilin upud sang ila nagamilinyò nga mga sologo-on kag kono amo ang ginhalinan sang mga lake sang mga tagalog nga sadto anay ginatawag nga taga-ilog.

Si datò Putî kag si Pinangpangan nga asawa nia pati ang ila mga sologo-on pumadayon pagbalik sa Bornay, kag walâ na sugira ang ila nadangatan sa olihe.

Ang Pagsaylo Ni Datò Sumakwel Kag Ni Datò Bangkaya Sa Malandug, Pati Ang Ila Asawa Nga Si Kapingangan Kag Si Katurong Upud Sang Ila Mga Sologo-on.

Halus tumaliwan si dtò Putî, ginsogò ni Sumakwel ang tanan nila nga sologo-on nga lalake nga lumakat sila sa Malandug kag pumatindog sing balay sa baybayon sang Malandug nga iya na nga da-an ginpat-inan sang pagkadto niya didto kag sa walâ madugay nga mga adlaw gintunda-an sia nga nahuman na ang kamalig, kag ang balay hulumanon na lamang, busà nagsaylo tanan sila didto kag dala na nila ang tanan nga kasangkapan.

Sang didto na si Sumakwel sa Malandog. (1) ginsogò niya ang iya mga sologo-on nga manga-ingin kay pagapang-

---

(1) Sa talamdan nga akon na-ayap wala masambit ang mga ngalan sang asawa ni Dumangsil kag ni Balensuela.

M a r a g t a s

gasan nila sing humay sa pag-abut sang tingulan, kag sia walâ sing liwan nga ginapanglibanglibangan kondi ang pagladlad sa dagat sang iya salibot nga sa adlaw-adlaw nga tanan nagakuha sing maramù nga nakasayud sang ila pag-ika-on.

Sang may isa ka tu-ig nga nakasaylo sila sa Malandog, naglakat si Sumakuel sa kabukiran ka-upod niya si Bangotbanwa sa pagusisà kon di-in ang bukid nga Madya-as nga kono amo ang puloy-an sang ila Bathala nga Bololakao, kag iya gintugyan ang iya salibot sa kay Gorongorong nga isa sang mga upud nila gikan sa Bornay, kag ini amo bilang ang nagapatigayon sang tanan nga kinahanglan sa sulud sang iya balay sa mga inadlaw nga walâ sia sa iya balay tubtub nga makapa-uli sia, busà si Kapinangan daw naghi-uyon ang ila bu-ot ni Gorongorong kag naghimò sing malu-ibon nga buhat sa iya bana nga nadugay makapa-uli kay nawili sila ni Bangotbanwa sa kabukiran di-in nga da-an ginsugiran niya si Sumakuel nga daw may ginapanagopnop nga kala-in sa punsod nga ila ginapuy-an; bangud sini walâ sila magdayon sa paghingabut sang bukid nga Madya-as kay si Sumakuel dakû ang pag-olingig niya sa iya mga ginsakupan.

Sang yarà na sila sa Malandug, ginbalik niya ang iya kalibangan sa pagladlad sang iya salibot nga daw sa walâ magamit kutub sang paglakat niya sa bukid, kag sang isa ka aga nga naladlad niya sa dagat, nakakuhà sing dili hamak nga isdà nga iya pinabulad sa iya mga sologo-on kay dili na sila maka-orot sa pagka-on sa isa ka adlaw, kag iya pina-andaman ang iya sologo-on sa pagbantay sing ma-ayo agud dili pagtabanon sang mga idô, kag dili pagdagiton sang mga pispis; apang nagsabat sa iya ang mga sologo-on nga niya ,gino-o nga amon agalon, bisan pa ganì ang ginatagò mo sa sulug sang imo balay, ginasubad pa sang iban, kapin pa ang nahamyang sa mahaway, dili pagsubaron? Bangud sini nga panalabton sang iya mga sologo-on, naglibug ang olo ni Sumakuel labi na kay nakadumdum

M a r a g t a s

siya sang panagopnop ni Bangotbanwa sang didto sila pa sa bukid, busà daw ginasat-om niya nga ang kala-inan yarà sa sulud sang balay; bangud sini naghimò sia sing kalalangan nga amo ining masonod; Sang isa ka ad-law nagpala-om sia sa iya asawa kag mga sologo-on nga makadto sia sa malayô nga punsod kag nagpahimos sia sing kan-on kag isdà nga iya pagabalonon kag nagpabuhat sing pasok nga suludlan nia sang tubig kag sang gab-i nga dan sang bu-ot na magtulog ang iya asawa iya ini pina-alaman nga dili na sia pagpukawon kon maglakat na sia kay gab-i pa ang iya pagbugtaw agud makabalik man sa gab-i nga masonod, busà sang sa pagkabugtaw niya sang kapinkapin pa lamang sa tungâ ang gab-i naghinay sia sa pagbangon, kinuha-an sing pinal ang ganha-an sang ila balay, kag sumakà sa papag nga yarà gid sa ibabaw sang ila higda-an nga may dala nga kan-on, isdà kag tubig, busà dili sia pagutumon kay sangkap sa balon. Sang olo-adlaw na pinatawag ni Kapinangan si Goronggorong sa iya sologo-on nga babae kay kono may igasogò sia sa iya, kag langkoy, iya pa ginbilinan nga naglakat si Sumakuel sa malayô nga punsod kay may balon gani nga kan-on kag ika-on, kag sa gab-i amo ang iya pagpa-uli, gani man si Goronggorong nga nagahingalit lamang sang ma-ayo nga oras, walâ magkuli sa pagkadto sa balay ni Kapinangan, kag sang iya pag-abut, dumayon sa sulud di-in nagaholohigdà si Kapinangan nga nagahulat sa iya, kag sa walay pagpangin-laman, dayon niya kuntâ higdà, apang si Sumakuel nga nagapanilag sing ma-ayo sa ibabaw, dayon niya boslogan sang iya bangkao si Goronggorong nga na-igo sa dughan kag linapus sa likod kag walâ na makabangon tubtub namatay sia. Si Kapinangan walâ gid makasat-om nga ang nagboslog sang bangkao amo si Sumakuel, gani man nakapamulong pa sia sing: "Makapila na ako magsiling kay Sumakuel nga dili niya pag-ibutang ang bangkao sa papag kay kon mahinali mahulog pati sia kon ako man mapatay subong sang nadangatan ni ka-ilog Goronggorong: kon sa iya pa kuntâ ini mahanabû dakû ang akon kalipay."

M a r a g t a s

Ma-athag ka-ayo ang pamati ni Sumakuel sini nga pulolongon ni Kapinangan nga daw halus malokso sa papag sa ka-akig ugaling naghipus lamang kay bu-ot pa magpanilag kon ano ang buhaton niya sa bangkay ni Goronggorong.

*Ang Pagpamlay Ni Kapinangan Sang Pa-a
Kag Butkon Ni Goronggorong.*

Ginlikit kuntà ni Kapinangan sa banig ang bangkay ni Goronggorong kay bu-ot niya pas-anon nga igalubong sa talonan, ugaling dili sia makadala kay dakû sing lawas si Goronggorong, amo kag nadumduman niya ang pagpamlay sang mga pa-a kag mga butkon, busà sa gilayon kumuha sang sundang kag iya ginbulag ang mga pa-a kag butkon sa lawas nga anay nagbulublag na, ginlikit niya sa banig ang lawas kag sa isa man ka banig ang mga pa-a kag butkon nga ginbalikbalik niya sa paghakot sa talonan di-in niya ginhaboy sa madalum nga sapâ nga walâ pagsayohi sang taw kag ang dugô iya gindagnasan sing ma-ayo. Ini nga buhat niya walâ makahibalo ang iya mga sologo-on kay iya ginsogò sa pagkadto sa ila ka-ingin, apang dayag nga tanan sa mata ni Sumakuel nga nana-og sa papag sang ikaduha nga pagdul-ong ni Kapinangan sa talon, kag sang malapit na ang oras sa tungâ ang gab-i amo ang pagpa-uli niya sa ila balay nga daw naghalin gid sa bukid ang halimbawà sang iya bayhon; nga nagpahayag sing maayo nga bu-ot sa iya asawa nga sadto nga gab-i pumakità man sang iya kalolò sa kay Sumakuel kag iya gilayon pinahimosan sing pagka-on kag ginsiling pa niya nga natulogan na lamang sia sa bayawbayaw sa tamà nga paghulat.

*Mga Mali Nga Halambalanon Ni Sumakuel Sa Iya Asawa
Nga Nakapasat-um Sa Iya Nga Nasapwan Ni Sumakuel
Ang Mga Binuhatan Niya Nga Mala-in.*

Nag-ayap si Sumakuel sa pagbugtaw kag sa malolô nga mga pulong iya ginpukaw ang iya asawa sa pagpahibalo

M a r a g t a s

nga makadto sia sa baybay sa pagpanalibut, langkoy sini iya pa ginsiling nga ipahimos gilayon ang mga bugas kay balonon niya kon maglakat pakadto sa ila ka-ingin kon makapa-uli sia gikan sa baybay. Ini nga mga tugon ginhandò ni Kapinañgan sa malolò man nga panalabton, kag nagsiling pa nga maga-upod sia sa oma kay buot man magpanglingawlingaw.

Sang pag-abut ni Sumakuel sa baybay dayon niya panawag sa iya mga tinaw nga magabulig sang iya salibut kag anay nga nagtililipon na sila ginpaladlad niya sa dagat ang salibut kag sang pagbutlak sang adlaw kinità nila nga maramù nga isdà ang nagapukot sa hukot sang salibut nga daw halus na sila makada-ug sa pagtakas tungud sang kabug-aton sang isdà nga nakuha sang salibut.

Anay nga nahamyang na sa balàs ang mga isdà, pumili si Sumakuel sang mga dalagkù kag maayo nga isdà nga iya ginsulod sa iya bala-on kag dayon sia puma-uli sa ila balay nga nagabakintol sang iya bala-on nga napunò sang isdà, kag halus makasamput sa ugsaran sang hagdanan tinawag niya sa malolò nga tingog ang iya asawa kag iya ginsiling sing "inday yari ang isdà nga mga maayo, ikaw gid gani maghiwà, maghugas kagmaglotò sing maayo kay maka-on kita sing manamit." Sumabat si Kapinangan nga niya dili makahibalo maghiwà sang isdà kay walà sia manad kag may mga sologo-on man, kay ngaa sia gid ang pahiwa-on. Si Sumakuel nagliwat maghambal nga buot gid sia magka-on sang hinimosan niya, apang sang pagkabati ni Kapinangan, namulalog kag nagpusadpusad sa salog sa pagpanatsat nga dili sia maghiwà sang isdà kay dili ma-alam. Amo kag sabton ni Sumakuel nga katingalahan nga dili ka makahibalo maghiwà sang isdà, singga-e ma-alam ka maghiwà sang pa-a kag butkon sang taw.

Sang pagkabatì ni Kapinangan sining mga mali nga pulong, dayon kuhà sang isdà goloton kag hugasan sing maayo langkoy man kinlutò niya nga tubtub nahimos walà na gid makatungka-aw sang iya nawong kag walà na gid

M a r a g t a s

---

makatingog kay nakasat-um nga nasapwan ni Sumakuel ang iya mala-in nga binuhatan kag anay nga nagka-on na sila daw gina-olo-oligyat si Sumakwel ang iya asawa kay makaramù iya ginasulitsulit ini nga mga pulong; pagka-ayo sang isdà kay walâ gid madonot ang iya onod.

Ang Pagpatunod Ni Sumakuel Sa Lawd Kay Kapinangan Nga Iya Asawa.

Si Sumakuel sa paghatag sing talamdan sa iban nga babae, buot niya hikoton sa iya asawa ang pagbulut-an nga ila ginasonod sa pagpatay sa latagon sa isa ka asawa nga nagadayà sa iya bana agud pagaka-onon sang mga sapat sa talon ang iya lawas; apang nakadumdum sia nga ang mahigkò nga dugô sang iya malu-ibon nga asawa, makamusing sa dutà nga bag-o pa lamang nila gin-apuy-an, bangud sini iya na lamang ginpakama-ayo ang pagpatunod sa lawd agud dili madagta-an ang ila dutà; gani man ginsogò niya ang iya mga sologo-on nga ilulan sa baroto ang iya asawa kag dal-on sa tungâ sang kalalawran kag kon didto na pasudlon sa isa ka toong nga natabiran sang dakû nga bato kag itagbong sa tubig; apang sang nadala si Kapinangan sa tunga sang lawd, ang mga tinaw nga ginsogò ni Sumakuel kinulangan sing ka-isug sa pagtagbong kay Kapinangan sa lawd kag ginpakama-ayo na lamang nila ang pagtapok sa iya sa isa ka pulô agud didto maga-antus sang mga kalisud tumbas sang iya mga salâ; busà mo ini ang ginbuhat sang mga sologo-on nga anay nakabalik sila sa balay ni Sumakuel, ila ginsugid nga natuman nila ang iya ginsogò sa ila.

Ang Pagpanakayan Ni Sumakuel Sa Pagpangità Sang Mga Binhe, Kag Ang Pagkasapo Niya Kay Aloyon Sa Pulû Nga Ginatawag Dipolo, Kon Dampulo.

Sang may pila ka tu-ig nga nalumbos si Kapinangan. Si Sumakuel nga nagakasubû tungud sang binuhatan ni Kapinangan nga nagdagtà sang iya dungug, nagbokò sia

M a r a g t a s

---

nga manakayan sa pagpanglingawlingaw kag langkoy pag-ayap sang mga binhe nga igapatanom niya sa iban nga punsod sang iya pulû, gani man nagsogò sia sa iya mga sologo-on nga magbayo sing madamû nga humay kag kon mahimos ang bugas, paga-idason paghimos ang ila biniday nga dili makulangan labi na gid ang tubig kag mga sudan kay magalawig ang ila ginahagnà nga panakayan, kag anay natuman nila ang tanan nga kinhanglan, gintugyan niya ang pagpangolo sang ila mga sinakup sa ila ransohan, sa iya bayao nga si datò Bangkaya, kag sa gilayon dayon nila nga palayag nga walâ sing nasanyogan kon diin nga pulô ang pagadulongan nila, kondi pumatumbok lamang sa lawd kag nagapaabuyon lamang sa hangin tubtub inabutan sila sang mabaskug nga dupuydupuy nga nagpalis sa ila sa isa ka pulô nga dili nila makilala kag anay sang paglusad nila sa baybayon, nakakità sila sing isa ka balay nga ginagawahan sang isa ka babae nga nakapadumdum kay Sumakuel sa iya asawa nga si Kapinangan, kag ang babae nga nagagwà sa galawahan bumatyag man sang amo nga panumduman, apang ang isa kag isa nagatagò sang ila mga balatyagon.

Si Sumakuel nagpadayon sa unhan kag didto makilala niya ang isa ka ati nga iya pinaki-ana kon sin-o ang babae nga nagapuyò sa balay nga yara sa baybayon, nag-sabat ang ati nga iya sang ila agalon nga ginatawag kay Aloyon. Si Sumakuel naki-ana liwat sa ati kon diin nga kaliwat gumikan yadto nga babae nga siling sang sabat sang ati tumuhao lamang sa ila pulô, bngud sini nga katingalahan ila ginatahud nga subong sang ila ginapaka Bathala.

Si Aloyon sing iya, sang pagpadayon ni Sumakuel sa unahan nagsogò man sa iya nga sologo-on pagpakiana sa taw nga nabilin sa sakayan kon sin-o ang ila agalon, kag anay bumalik ang iya sologo-on nanugid sia kay Aloyon nga ang ila agalon amo si Sumakuel nga nagligad kaina sa ila balay nga daw amo ang kinilala ni Aloyon nga kutub

M a r a g t a s

---

sadto walâ magpasat-om nga sia amo si Kapinangan nga pinatonod, hinono-o nagdugang ang iya pangaman agud dili sia makilala.

Sang may pila ka adlaw si Sumakuel nagpasogò sa kay Aloyon nga dili niya pagkabulungan ang ila pagkawili sa iya pulô, kay nagapaingayon pa sila sang ila igadugang sa ila balon. Sinabat ni Aloyon ang sologo-on nga nagdangat sa iya, nga silingon ang iya agalon nga kon may luyag sia magdayon sa iya balay, handà ini dili lamang sa iya agalon nga isa, kondi sa tanan nga mga kau-pud niya kay dili pagkulangon sing mga pagka-on agud dili mabuhinan ang ila balon.

Sa sini nga panalabton, sumakà si Sumakuel sa balay ni Aloyon, kag kay isa lamang si Sumakuel pinasogo-an ni Aloyon nga ang tanan magtilingub sa pagpuyò, ang bisan sin-o sa ila walâ sing nakasat-om nga amo si Kapinangan pati ang nag-upod sa iya sa pagtapok sa amo nga pulô walâ na makadumdum sanglet gab-i nga madulum sang ila pagdangat dirâ.

Dili mabilang ang pag-amoma kag pag-inakup ni Aloyon sa ila dagayà ang mga pagka-on kag buganâ ang mga ilimnon, si Sumakuel ginapahigdà sa balatangan nga tamà sa kahining kag napunihan sang mga malagbà nga mga bangkel sang baboy nga talonon, sang matinlò nga sungay sang usà kag mga sungay sang anuang kag yarà man sa idalum sang iya higda-an ang nagasarisari nga binobokan sang mga pakinhason.

*Ang Pagsinapul Sang Tanan Nga Sologo-on Ni Sumakuel,
Sa Paghambal Sang Dapat Nila Buhaton Agud
Mangsawa Ang Ila Agalon Kay Aloyon.*

Sang may pila ka semana nga nagapanilag ang mga tinaw ni Sumakuel nga ini may pagkaluyag kay Aloyon kag ini may kaluyag man kay Sumakuel, nagsilinapol sila nga ila pagahambalon ang ila agalon nga sila may kaluyag nga iya pangasaw-on si Aloyon kay ginakilala nila nga angay

M a r a g t a s

---

gid man sa iya, busa naghilisugot sila nga si Lubao nga amo gid ang kadagel ni Sumakwel amo ang tugyanan nila sa pagpakighambal kay Sumakwel nga nagsabat nga tubtub nian walâ makuhà sa iya bu-ot ang binuhat ni Kapinangan nga naginbangdan sang iya pagduhaduha sa mga babae, busa nagkalisud sila kay daw wala sing kahimo-on ang ila ginahandum, apang nagsilina pol liwat sila nga magapatikang sang tanan nga kalalangan agud matigayon ang ila tinutuyò, busa ila ginsapol ang isa nila ka kaupud nga si Daay nga labing sampaton sa pagpahuni sang lantoy nga sa walâ pa magbugtaw ang ila agalon kag si Aloyon pahunyon niya ang lantoy sa mamingaw kaayo nga pagpahuni agud magbatyag sing kaawà ang duha katagiposo-on nga daw nagabatyag sang pitik mingao, kag amo ini ang ginbuhat ni Daay nga nagbugtaw sang labanlaban pa lamang ang tungâ sang kagab-ihon kag iya pinahuni ang iya lantoy sa dakû nga kamingao nga daw nagahibobon-ot gid nga pagtunog nga nakapukao sa kay Sumakwel kag kay Aloyon nga walâ na makatulog tubtub mag-aga kay sang pagkabatî nila sang huni sang lantoy naghilibî sila nga nagahibobon-ot nga dili namatago ang ila pagtangis sa karamu-an nga nagapanilag sa ila.

Sang nasnas ang kaagahon, ginpalapitan ni Sumakwel si Aloyon nga nagangoyngoy kag iya pinaki-ana kon anano ang ginatangisan niya nga naka-agda man sang iya pagtangis. Nagsabat si Aloyon nga iya ginatangisan (amo) kay nanakabatî sia nga sa madilî nga adlaw mataliwan sa iya pulô ang isa ka gino-o nga iya ginapakamahal kag mabilin na lamang ang handumanan nga ayhan amo mangindalit nga magautas sang iya ginhawa. Sang pagkabatî ni Sumakwel sini nga panalabton ni Aloyon, nagsiling sia nga dili maghalin sa pulô tubtub mahubas ang luhà nga naka-agda sang iya luhà. Si Aloyon namulong liwat nga ang luhà nga nagailig sa iya matà, dili nagatubud sa tuburan sang matà, kondi sa tuburan sang tagiposo-on, busa walay palaabuton nga mahubas. Nahantup ni Sumakwel ang mga pulong ni Aloyon, kay daan na nga iya nahangup, busa nagsugò sa iya sologo-on nga labing salaligan nga kuha-on ang kulintas nga bulawan sa iya palanudlan kag anay nadala sang solo-

M a r a g t a s

---

go-on ang kulintas iya ginsuklob sa li-og ni Aloyon kag sa iya man li-og kag iya pinamolongan si Aloyon nga ang kulintas nga ila nasuklob amo ang naga-impon sang ila tagi-posito-on, kag ginsabat ni Aloyon, "Kabay pa nga dili na gid mabugras."

Ini nga mga horobaton gintambongan sang tanan nga ka-upud ni Sumakwel nga nangin saksi sang pagkasal na sa ila kag nagtinukaptukap sa dakung kasadia kay natigayon ang ila ginahandum.

*Ang Pagbiyà ni Sumakwel Kag ni Aloyon Sang Pulû
Nga Dapolo Kon Danpulo*

Sang may tatlo ka adlaw nga nakasal si Sumakwel kay Aloyon, naghambal sia sa iya asawa nga kon luyag niya magatabok sila sa pulû nga iya ginapuy-an kay nga niya ang dutà didto malapad kag lunsay mga talon, kag ang diri sa Dipolo bugàbuga-on kag batobatohon. Si Aloyon walâ mamalibad, sa gilayon iya pinatawag ang tanan niya nga sakup kag iya ginbilin sa ila ang iya mga sangkap kag pagkabutang nga dili madala niya; nagpahimos sing maramú nga bagus kag ika-on nga balon nila sa panakayan kay siling ni Sumakwel manghapithapit sila sa iban nga pulû sa pag-ayap sang mga binhe nga dal-on nila sa iya pulû.

Halus nakapatumbok sila sa tungâ sang lawd nga tupad sang pulû sa Dipolog nga ila ginhalinan, nakalantao sila sang isa ka biniday nga nagapalapit sa ila sakayan kag sa malapit-lapit na nakilala ni Sumakwel nga yadto nga biniday iya sang bayao niya nga si dató Bangkaya, bangud sini iya pinadulongan sang iya sakayan nga anay naghilapitay sila pinasaylo niya si dató Bangkaya sa pagpakiana kon anano ang kabangdanan nga binaya-an niya ang ila pulû; nagsabat si dató Bangkaya nga niya sa pagpangita sang iya asawa nga si Katurong kag langkoy sa pag-ayap sa mga pulû sing mga binhe sang mga maayo nga talamnonon sa ila pulû. Kag sang nagapala yag na sila ila nalantawan ang isa ka pulû nga Kamosen kag ila pinadulongan sang ila sa-

M a r a g t a s

---

kayan, kag sa tapus sila makakuha sang mga binhe sang Sibukaw, pumadayon sila sa isa ka puló nga ginahingalanan; Ríri kong Ríri-anon kay kono kon magbatyag sing kasakit ang babae nga naga-anak, ila ginaríri-an ang kilid sang babae kag dirá sa pilas ginapalusot ang batá kay dili sila mahibalo maghilot, bañgud sini diotay gihapon ang pumuluyó sa amo nga puló kay ang mga babae masunsun matatay na lamang sa pag-anak kon dili sampaton sa pagbos-bos ang nagaríri.

Sang pagdungká sang ila sakayan sa amo nga puló sa Ríri, dayon lusad ni Sumakwel kag ni Bangkaya nga nagpadayon tumukad sa mga bukid sa pagpangitá sang mga binhi nga talamnon kag nabilin sa sakayan si Aloyon kag duha ka sologo-on lamang; kag sang olo adlaw na namaló ang manok ni Sumakwel nga iya ginadaladala tuñgud kay palanggá gid niya, kag nabati-an ni Katurong nga yarà sa malapit sa dungka-an nagapuyô, busà sa gilayon iya nakilala nga yadto nga pamaló iya sang manok ni manong niya Sumakwel sanglit kay na-anaran niya sa pagpamatí, busá sa gilayon kumadto sia sa sakayan kag nakita niya gilayon si Kapinangan nga ang ñgalan niya nga bag-o, amo si Aloyon nga ini man sing iya nakakilala gilayon kay Katurong, busá nagtamyawanay gilayon sila sa maloló nga pag-abi-abi, kay si Aloyon amo ang nag-una sa pagpaki-ana kon ano nga pa-agi nga nakadañgat si Katurong sa amo nga puló, ginsugiran sia nga sang nagapaligos sa subá sang ila puló gintaban sia sang bu-aya kag diri nga puló igdungká sa walay pinadahum kon anano ang iya inagyan sa tubig, kag anay nga yarà na sa amo nga puló, ang buy-aya amo man ang nagasagud sa iya nga walá sing taw nga nakakitá sa iya. Sa balus sini nga sugid, si Aloyon nanugilanon man nga sia tinaban sang isa ka ka'aw sang nagapaligos sia sa baybay sang ila puló kag didto sa puló nga Dipulo nga ila ginhalinan igdungká sang kataw kag didto makakitá sing maayo nga pumuluyó nga nag-alagad sa iya sing ma-ayo tubtub masapwan sila ni Sumakwel; nga nangasawa sa iya, sa walá gid makasatom nga sia amo si Kapinangan nga asa-

Maragtas

wa man niya sadto, busá iya ginpatug-an si Katurong nga dili manugid sa kay manong niya Sumakwel sa idalum sang sumpá nga makamamatay nga ginhandó ni Katurong (*). Malinong ang ila pagsugitanon kay walá makabatí ang duha ka sologo-on nga didto man sing ila sa sakayan nga isa. Kutub diri walá na maghalin si Katurong sa sakayan sa paghulat kay Bangkaya nga iya bana.

Ang Pagkita-ay Ni Datò Bangkaya Kag Ni Katurong Nga Asawa Niya.

Sang naghingudto ang adlaw, amo ang pagbalik ni Sumakwel kag ni Bangkaya sa ila sakayan nga nagadala sing maramù nga binhì nga nagasarisari nga butang, kag sang nagapadulong pa laman sila ginsugat sila ni Katurong nga nagadalagan nga daw may dakù gid nga kahidlaw sa iya bana kag utod, kay labut pa sang luhà nga naga-agay sa iya mga mata, ma-awà kag makahanoklog nga tiñgug ang iya pagtamyaw kag pag-abi-abi nga nakaglugpay sang pagpangduhaduha sa iya sang iya bana nga may pagdumot tuñgud sang iya pagkadulà sa ila pulò, busà walá man makapugong sang iya luhà si Bangkaya nga amo ang luhà sa kalipay nga baylo sang iya sadto mga kasubó, labi na gid sang nasugiran sia ni Katurong sang iya gin-agihan nga amo ang pinañgasoy na niya kay Aloyon nga nasambit sa una nga pinanid.

Si Sumakwel kag ang tanan niya nga ka-updanan nagkalalipay kay ila nakità ang ila ginapañgità, kag sa pagpunò

(*) N. del A. Dili nakon kuntá isambit diri ang mga ginpanugid nga agi ni Katurong kag ni Aloyon kay daw makahamutig sa sini nga Maragtas tungud sang masanag nga butig nga dili matagò sa makabasa sini nga Maragtas; apang tuñgud nga amo ang nahamtang sa talamdan nga akon nabasahan, akon ginsulat diri sini nga Maragtas, labut pa kay ining pamalibad nila, ginapati sang mga taw nga, sadto anay nga panu-igon, pinaya-on ang ila mga ka-isipan kag pamatasan.

M a r a g t a s

---

sang ila kalipay, naghimò sila sing maayo kag buganà nga pagka-on, kag ila gin-agda sa amo nga pagka-on ang mga katigulangan sa amo nga pulò nga amo ini sila ang naghinonanon sang ila pa-agi kon mag-anak ang babae sa amo nga pulò nga sa masusun nagakamatay kay ginabosbosan ang kilid, bañgud sini, si Bangkaya nga sampaton sa paghilot sa mga naga-anak iya gintudloan sila sang maayo nga patikang sa paghilot sa mga naga-anak, kay natabu-an sadto nga may babae nga nagabatyag sa pag-anak, iya kinadto-an kag pina-anak sa walâ sing kalisud nga gin-agnan ang babae, busa sa olihe amo ang ginsonod nila, kag nalwas ang mga babae sa katalagman sa pag-anak, kag sa balus sang pagtudlò sa ila ni Bangkaya, ila ginpunò ang duha ka biniday sing mga binhi nga ang kalabanan amo ang budyawe sang buri kag anahaw, lubi, hidyok, tapikan, sibukaw, bolò, bagakay, kawayan kag pinya.

Sang maramú na ang mga binhi nga ila na-ayap, ginhi-mos ang tanan nga kinahanglan sa pagpanakayan kag anay sang nahimos na, tumaliwan sila sa amo nga pulò, sa pagpa-uli sa ila ginlutaran nga pulò, apang naghapit sila anay sa pulò, nga Romrom ⁽¹⁾ sa pagpananum dira sang lubi kag buri.

Ang Pag-abut Ni Sumakwel Kag Ni Bangkaya Sa Malandug.

May lima ka paglati siling sang ila pag-isip, ang kadugayon sang panakayon ni Sumakwel kay nagpanghapithapit sa marmú nga pulò, kag sang pagsamput nila sa Malandug, yarà nagatililipon ang mga datò nga si Lubay, si Domalogdog, si Dumangsol, si Paduhinog kag si Paiburong nga nagahulat kay Sumakwel sa pagpakigsapol sa iya sang ila takus buhaton agud mag-ayo ang pulò nga ila ginapuy-an, kag langkoy sini, nagsugid sila nga daw nalibutan na nila sa paglaguyaw sa lakat Imang kay nakadañgat sila sa subâ nga Aklan, (Halawod), kag subâ nga Ma-asin sa Irong-irong

---

(1) Romrom amo ayhan karon ang Romblon.

M a r a g t a s

(²) busá ang pulong nila kinahanglan nga sila maglinapta agud sa madali magalapta man ang ila mga kaliwatan, kay kon dili ini paghimo-on, ang mga ati nga nagapuyô sa nayon sa amihanan, amo ang magabu-ad sing madabong, kag kon ini sila magadamù na, may katalagman ang ila pagpuyô sa binaylo nila nga pulô.

Si Sumkwel nagsabat sa ila nga sa mga pila ka adlaw nga makapahuway sia sa mga kabudlay sang ila panakayan, magatililipon liwat sila sa pagsinapolsapol sang ila pagabuhaton nga ginapakamaayo nila agud mahamtang ang ila pangabuhì sa ila pulô nga nagahatag na sa ila sing kawilihan tungud sang pagkahanayap kag pagkawalon sang dutà.

Ginpakità ni Sumakwel ang mga binhì nga iya nadala, kag ang isa kag isa nagpili sang binhì nga nagaka-igò sa mga dutà nga ila nakadto-an.

IKAP-AT NGA BAHIN

Ang Pagsilinapol Sang Pito Ka Datò, Sumakwel, Bangkaya, Paiborong, Lubay, Domaloglog, Dumangsol Kag Paduhinog Sa Nahanuñgud Sang Takus Nila Pagabuhaton Sa Kaayohan Sang Pulô Nga Ila Ginapuy-an.

Nagpahimos si Sumakwel sing maayo nga pagka-on, kag anay ini nahandà sa buganà nga pañgaman, ginpatipon niya sa iya balay ang tanan nga Datò nga sa hitaas nahiñgalanan, kag sang yarà na sila nga tanan naghinambal sila sang ila mga katuyo-an sa pagpatikang sang mga buhat nga makaayo sa ila puló, kag ila ginkabilogan ining masonod nga patikang. Ang naha-una. Pagahiñgalanan ang pulù nga ila ginapuy-an "Madia-as" kay sa sini nga bukid nagapuyò ang ila Bathala nga si Bololakao.

Ang ikaduha, Bunghayon sa ikatlo ka hot-ong (distrito)

(²) Irong-irong amo karon ang Ilong-Ilong.

M a r a g t a s

---

ang pulú kag pagahiñgalanan Hamtik, Aklan, kag Irong-irong.

Ang ikattlo. Ang Hamtik pangolohan ni Sumakwel; sa Aklan si Bangkaya kag sa Irong-irong si Paiborong, kag si Sumakwel amo ang naha-una nga pono-an sang tanan nga Datò kag ginhatagan nila sing gahum sa pagsilot sa mga datò nga naholog sa salâ, kag ang ila sang mga sinakup, masulod sa kagamhanan sang tagsatagsa ka nagapañgolo sa tagsa man ka hot-ong.

Ang ikap-at. Magaboloylog sila nga tanan sa pagpanakayan sa paglibut sang ila pulô, kag ang tagsa ka datò nga magapangolo sa tagsa man ka hot-ong iya na pagadal-on ang tanan niya nga salogo-on kag mga binhe nga inogtanom sa ila duta. Ang ikalima. Si dató Lubay, si dató Paduhinog, si dató Dumangsol kag si dató Dumalogdog, magapabilin sa Hamtik kay sila amo ang manginkasapol ni dató Sumakwel sa pagpatikang sang gahum nga gintugyan nila sa iya, kag sila nga apat sarang masogo ni Sumakwel sa pag-uisá sang mga katigayonan sang tagsa ka hot-ong; apang ang duha bisan sin-o lamang sa ila, mabilin gihapon sa hokmanan ni Sumakwel nga amo sila ang manginsaksi sang iya pagbulutan.

Ang ika-om. Nagsumpa ang tatlo nga si Sumakwel, si Bangkaya kag si Paiborong sa atubañgan sang apat nga si Lubay, si Paduhinog, si Dumalogdog kag si Dumangsol kag sa atubañgan sang ila Padipadi, sa pagtuman sang ila mga katungdanan, sa pagpatikang tuñgud sang kaayohan sang ila pulú kag sa pag-apin sang ila dutà batok sa mga dumulong nga buot mag-agaw.

Ang ikapito. Walâ sing pagabayaran nga alamotan ang ila mga sinakup; apang may mga katungdanan sa pag-amot sa ginahalad nila sa ila ginatochan nga Bathala sa tagsa ka pito ka tu-ig nga amo ang paglig-on nila sang ila dutà.

Sa pagkatapus sini nga kasapulan, ginhiligulang nila

M a r a g t a s

---

ang ila pag-ololotod sa pagpañgina-on sing maayo kag pag-inom sang pañgasi nga napanulod sa mga kabó nga sa pag-inom nagsinto-anay sila.

Ang Panakayon Sang Pito Ka Datò Kag Ang Pagpabilin Sang Magapañgolo Sa Hot-ong Nga Iya Natungdan.

Sang adlaw nga masonod sang ila pagtilipon, ginhimos ang ila sakayan, ginlolan ang mga binhè nga ila pagadal-on kag ginpasakay ang mga tinaw sang tagsa ka dató sa sakayan nga ila pagasakyan pati ang mga tinaw sang mga datò nga walá sing hot-ong nga kaugalingon kag naghawid lamang sila sing tagpila ka taw sa ila nga amo ang matugyanan sang ila pangoma nga sa ila pagpañgabuhì walâ na sing kinahanglan kay nasi-ub sila ni Sumakwel, kondi sa ila lamang nga mga sologo-on.

Sang pagpamutanan nila sa Malandug, ⁽¹⁾ pumadulong sila sa Polandan, ⁽²⁾ kag dirá ginbilin ni Sumakwel ang iya sologo-on nga minyò kag mga binhè nga lubi, kawayan kag hidyok nga ila igapananom sa amo nga punsod.

Dumayon sila sa Aklan nga amo ang ikaduha nga hot-ong nga pagapangolohan ni dató Bangkaya kag sang pag-abut nila si gibuañgan sang subá nga Aklan, ginpasulod nila ang ila sakayan kag dirâ maglusad si datò Bangkaya, ang iya asawa nga si Katurong, ang iya anak nga si Balinganga kag ang taran nila nga sologo-on kag mga binhé nga ang kalabanan buri kag nipa, kawayan kag lubi. Amo ini sila ang una nga tinaw ang nagpuyò sa Aklan kag sila amo ang ginhalinan sang taga Aklan nga kon maghambal daw sa pihit kay si Bangkaya kag ang iya anak nga si Baliñg-

---

(1) Ang Malandug yará sa olot sang banwa nga Antike kag S. Jcse nga amo ang Cabecera.

(2) Ang Polandan, amo ang Pandan sakup sang provincia sa Antike.

M a r a g t a s

---

angá, pihit man sing panghambal.

Nabilin na lamang ang ikatlo ka hot-ong nga amo ang Irong-irong, busâ naglibutan ang ila sakayan, kag sang pag-abut nila sa isa ka dawisdawis, ginpalusad nila ang duha ka minyô nga sinakup ni Datò Paiborong nga ginahingalanan kay Kororoko kag kay Barbutak nga ginbilinan sing madamù nga binhè sang humay kag burak, lubi kag buri kag sila amo ang una nga pumuluyò sang amo nga dawis.

Dumayon ang ila panakayan, kag sang pag-abut nila sa gibuangan sang suba sa Halaud, ginpasulod nila ang ila sakayan kag naglusad sila tanan sa pagpangusisa sang mga duta nga naga-ubay sa amo nga suba kag katunggan nga malapad nga siling ni Paiborong amo ang lanag nga ila ginapuy-an sang pagbulublag nila sa Sirwagan kag dirá nawili sila pagpanalog sang alimañgo nga kono sadto anay nagabalanigbanig sa mga higad sang katunggan kay sa amo nga ika-on maasab ang mga taga Bornay labi na si Aloyon nga asawa ni datò Sumakwel.

Ginbilin ni Paiborong ang isa niya ka sologo-on nga ang ñgalan si Sarmen sa gibuangan sang subâ nga Halawd upud sang iya asawa nga si Bukaykay nga ini may mga binata na nga duha ka lalake nga hamtong na sa pagka-olitaw nga amo sila ang nakapangoma sing malapad nga dutà nga nakapatubas sing maramù nga humay kay sa luyò magtimbang sang amo nga subá, madamú ang dutá nga lanag. Ini sila ginbilinan sang binhé nga lubi kag piña.

Si Sumakwel kag si Paiborong dumayon sila sa dawis nga ginatawag Kamunsilan tuñgud nga madamú ang kamunsil nga kulang sing pamoñga kag dirá maglusad sila sa ila sakayan kay dira magpabilin si dató Paiborong, ang iya asawa nga si Pabulanan kag ang tanan niya nga sologo-on, diin nagpananom sila sing madamu nga lubi, nipá, tagum kag humay sa mga mahanayap nga dutá, kag iya ginlapta ang iya mga sologo-on, nga minyó, kag si Solnap nga amo gid ang iya ginapakamaayo sa iya mga

M a r a g t a s

---

tinaw, iya ginbutang sa punsod nga ginatawag Buyo nga naga-ubay sa subá sang Alimodian nga naga-ilig sa Salog nga sadto ginatawag nila Harog kay kon magbahá sing daku ang amo nga subá, ginahanog niya ang hanayap nga dutá nga naayon sa iya gibuañgan.

Sang naluntad na ang pagpuyó ni dató Paiborong sa dawis nga ginatawag Kamunsilan, si datò Sumakwel nagpadayon sing iya sa pagpauli sa Malandug, apang nagpanghapithapit anay sa maramù nga mga subâ kag sapâ sa pagtan-ao sang mga kaduta-an, nakahapit sia sa Barok, sa Katigbawan, ⁽¹⁾ sa Nañga, sa Bungol, sa Kalampitao, sa Banuyao, sa Kirayan, sa Igpuro, sa Bakhanan, sa Narat-an, Manara, sa Buyanan, sa Bukaya kag sa subá sang Siruangan nga amo ang ila ginadungka-an sang una nila nga pag-abut gikan sa Bornay, tubtub makabalik sa Malandug ka-upud sang mga datò nga si Lubay, si Paduhinog, si Dumangsol kag si Dumalogdog nga ini sang pagkatupad nila sa isa ka dawis, nagsiling sia nga ini nga dawis "dao dao", may paañgayan sia kuntà, apang kay walâ nia masamput, ginhiñgayauan nila na lamang nga dao -Da-o, nga amo ang ñgalan sang isa ka bukid nga sakup sang Antike.

Amo ini ang katapusan nga pagpanakayan ni Sumakwel sa paglibut sang ila pulô nga ginangalanan Madia-as kay sang pagbalik niya sa Malandug naghimoyong nalamang sa pagpatikang sang kaayohan ang bilog nga pulû kag ang apat nalamang ka datò nga yarà sa iya hot-ong, amo ang nagalugayaw kon may kinahanglan sa pagpañgusisa sa iban nga hinot-ong.

Ang Mga Datò Nga Pinahamtang Sa Tatlo Ka Hot-ong, Amo Ang Ginhalinan Kon Gingika-nan Sang Mga Pumuluyò Sa Tagsa Ka Hot-ong.

---

(1) Katigbawan, amo ang Tigbawan karon.

Maragtas

Si Sumakwel namatá sa iya asawa nga si Aloyon ⁽¹⁾, sining masonod; ang magulang si Gumoda, masonod si Basalan, ikatlo si Owada kag ikap-at si Tegunuko.

Si Owada namatà kay Kadene; si Kadene kay Duma-ay; si Duma-ay kay Kadanay kag si Kadanay kay Dalanay nga amo ang maramú sing kabikahan sa Hamtik kag sa bilog nga pulô.

Si datò Paiborong namatà sa iya asawa nga si Pabulawan, sing duha ka dalaga nga mga ma-ayo-ayo nga ginahingalanan kay Ilohay Tanayon nga pinangasawa ni dato Labawduñgon, ang madason si Ilehay Solanga-on nga pinañgasawa ni datò Paibare nga bag-o nag-abut gikan sa Bornay kag mga isganan nga mga datò kay sang ginsugiran sila ni datò Paiborong sang kabangdanan sang ila pagtal-as sa Bornay, kay ginlugusan sila sang ila mga manggad pati kuntà ang iya asawa kay ma-ayo-ayo, gingubat nila si datò Makatunaw sa Bornay kag ila nga duha ginpatay ginpamawi ang mga gamit nga bulawan nga gin-agaw sadto ni datò Makatunaw sa kay datò Paiborong nga ugangan nila sa walay nakagbatò sa ila kay da-an nga nakilala ang ila pagka-isug.

Sag ila pagbalik sa sini nga putô naghaling sila sa Katagman kay nagsaylo naman sila sa Sinogbohan kay kono malapit sa Madia-as nga mo ang ginapuy-an sang ila Bathala, kag sa ila kaliwat gumikan ang mga bisayâ nga ilonggo nga ginapakama-isug sa bilog nga pulô. Nabilin si Paiborong sa Katagman.

Walâ masambit kon sin-o ang mga kaliwatan sini nga mga datò sa talamdan nga ginpatukuran sini nga Maragtas; apang sila ang madumù sing minu-ad nga ginlapta gilayon ang iya mga tinaw ni datò Paiborong sa madamù nga lunsod.

---

(1) Ini nga ngalan wala na ma-ilisi.

M a r a g t a s

Si datò Bangkaya nga sa Aklan, may batâ nga siling sa naasoy na ginahingalanan kay Balinganga kag ini namatâ sa iya asawa nga walâ masambit ang iya ngalan sing duha ka babae sa isa lamang ka pag-anak nga ginatawag nila ang isa kay Bulan kag ang isa Adlaw, kag diri gumikan ang paghingalan Kapid sang ila Hot-ong nga sadto anay ginatawag nila nga Aklan tungud sang batâ nga kapid sang asawa ni Balinganga nga nag-ilis sa iya amay sa pagkadto, nga kutub diri ginatawag na nila nga Kapid ang ila Hot-ong tubtub sang pag-abut sang mga katsilà nga nagliwat sang mga nagalan sang mga provincia siling sa iga-asoy sa masonod.

Kasaysayan Sang Mga Ngalan Sang Tagsa Ka Hot-ong Nga Ila Ginbunghay.

Gintawag nga Hamtik ang nahauna nga Hot-ong nga ginpuy-an ni Sumakwel, kay dirâ sa Malandug nga iya ginluntaran, madamù ang subay nga itum kag dulu-dalagkû sa lasgà "Hamtik-hamtik"; bangud sini may banwa pa gani karon nga ginahingalanan Hamtik sakup sang provincia sa Antike nga amo ini ang gin-ilis sang mga katsilà.

Gintawag nga Aklan ang ikaduha nga Hot-ong, bangud sang subâ nga Aklan nga naga-ilig didto nayon, kag sa olihe gintawag na sing dayon nga Kapid tungud nga nakapiran sa pag-anak ang asawa ni Balinganga; busà sa pagbilin untà sing handuman sa amo nga hot-ong, ila ginhingalan nga Kapid; apang sang pag-abut sang mga katsilà, Capiz ang ila paghingalan kay dilì sila makasampot sang sulat (letra), D, sa katapusan sang tinagá ng kapid; (²) busa Capiz ang

---

(²) Daw sarang man patihon nga ang Capiz gumikan sa Kapid kay masunsun aton mabati-an sa mga Katsilà nga dilì makamitlang sang letra nga d, sa tangkap sang isa ka taga, subong sang verdad, nga verdez ang ila pagmitlang. (Patimaan ini sang tagsulat.)

M a r a g t a s

---

ila paghingalang sang provincia nga naayon sa Aklan.

Irong-irong ang paghingalan sang ikatlo nga hot-ong nga nahanungud kay datò Paiborong tungud kay daw irong ang iya kahalimbawa-an kay nasagipit sang duha ka subâ nga amo ang subâ sang Irong-irong kag subâ sang nabitasan nga daw mga buhò sang ilong nga gina-iligan sang sip-on nga amo ang tubig nga naga-ilig sa duha ka subâ. Sa olehe gintawag nga Ilong-ilong sa pulong nga hiligaynon, kag sang pag-abut sang mga katsilà, gin-ilis nila ang pulong nga Iloilo.

Sa tungud sining duha ka subâ, walâ magpuyô si datò Paiborong sa gibuangan sang subâ sa Irong-irong kay nahadluk sang lanas kon magbaná.

IKALIMA MGA BAHIN Kagamhanan Kag Kasogo-an

Si Sumakwel nga nagapuyò sa nahauna nga hot-ong nga amo ang Hamtik, amo ang una nga pono-an sa bilog nga pulû kag ang iya kagamhanan ginatapu-an sang apat ka datò nga si datò Lubay, datò Paduhinog, datò Dumalogdog kag datò Dumangsol nga ang duha sa ila bisan sino lamang, nagabalay sang ila kasapulan (Junta) kag ang duha amo bilang ang saksi sang ila mga ginakahiusahan.

Si datò Sumakwel amo ang pono-an sang mga datò nga naga pangolo sa mga hot-ong, amo sia ang makasilot kag maka-ilis sa mga datò nga nagapangolo kag ang pagbulut-an sa nahanugud sa mga sinakup, iya lamang sang nagapangolo nga ini may apat man nga katimbang nga ang duha nagabalay sang ila kasapulan, kag ang duha mga saksi.

Ang kabansagan sa pagka datò, palanubli-on sang tanan nga inanak sang mga datò pati sang makapangasawa sa anak nga babae sang datò bisan sila imol kag nagapuyò sa malayo nga punsod, kag srang mahatagan sing gahum

M a r a g t a s

---

sa pagpangolo sa mga hot-ong, apang ipahibalo anay sa kay Sumakwel kag ini makigsapol man sa iya mga kaupud sa kasapulan nila.

Ang dakû nga salâ nga ginasilotan sing dakû man nga silot amo ang pagkamatamad sa pagpangoma kag pagtanom sang bisan ano nga talamnonon, kag ila ginapadakup kag ibaligyâ sa may pagkabutang agud mangin olipon sia kag mahanas sa pagpangabudlay sa oma, kag kon sa olehe makità nga nahanas na sa oma, iga-ulì ang bayad sa nagbakal kag buhi-an ang taw sa pagka olipon agud mangoma sang iya kaugalingon nga oma; apang kon sa pagbuhi sini nga taw, magapakitâ gihapon sang iya katamad kag igò lamang sang landolando, dakpon liwat kag itapok sa madulum nga kagulangan sang bukid nga dili na makasimpon sa ila. Amo ini kono ang kabangdanan nga sa mga ati nagalusot ang kalibugan, kag ang mga bukidnon nga ang pamayhon subong sang bisayâ, ugaling walâ maga-impon sa aton.

Ang pagpangawat kag pagpanguha sang mga tanom sang iban, amo man ang ginasilutan sing mabaskug kay ang makawat ginautoran sing mga tudlò sa kamut.

Sang una nga panu-igon nga diotay pa sila, ginatugot ang pagpangasawa bisan tatlo ka babae agud madalì ang ila pagminu-ad apang sang olehe gintugot lamang sa may sarang ikasagud sing madamù nga asawa kag mga inanak kag gindumili-an sa mga-imol ang pag-anak sing labi sa duha ka bilog kay kono dili na sila makasagud sing maayo; bangud sini nga kabilinggan ang mga miniò nga imol naghalangaban sa pagpangabudlay sa pagpatikang sang ila pagpangabuhi kay nahadluk sila nga ang bunga sang ila pagtiayon nga kumapin sa duha nga ginatugot lamang sang ila kasogo-an pagapation kon ipaanod sa hamak lamang sa subâ. Ang dalaga nga makapangonon kag ang lalake nga namatâ sa iya tumal-as kay dili magpakasal, kag dili na gid makità, ipapatay nila ang batâ kay kono malisud sa babae ang pagsagud sang iya batâ nga walâ sing amay kag ang mga ginikanan sang amo nga babae dili na

M a r a n i a s

---

magsahot sa iya, kag sa tungud sini ang mga pono-an amo gid ang nagapahimulat sa pagpadakup sa lalake nga namatà nga kon madakup na gani kag dili sia magpakasal, unahon sia anay ipapatay kag igasonod ugaling ang iya batà nga igalunud sa isa lamang kalulubngan.

Ang Pulong Nga Ila Ginagamit

Ang ila pulong amo gid man ang binisayâ nga nasaktan sang hiligaynon kag hiniraya, kay ang mga taga-Bornay nga nag-alabut diri sini nga pulô, gumikan man sa nagasarisari nga punsod sang Bornay, ugaling sang olihe nagpininigpinig ang nagahambal sang hiligaynon kag hiniraya kay ang nagapuyô sa Aklan nga mga pihit kay mga kaliwat ni Bangkaya kag ni Balinganga nga pihit man, dili matigdà sa pulong nga hiniraya nga sa msunsun ginagamit ang R kag ang L nga dili mamitlang sing ma-ayo sang mga pihit; gani man gumikan sa aklananon ang pulong nga lunsay hiligaynon nga sang olihe naglapnag sa Irong-irong tungud nga maramù nga tagadiri ang nakapangasawa sa Aklan, subong nga madamò man ang taga Aklan nga nakapangasawa sa taga Irong-orong.

Ang Mga Damuloong Nga Naga-abut Sa Sini Nga Pulû Sa Pagpamaylo Sa Ila Mga Butang Kag Butang Sang Tagadiri Nga Pulû.

Masunsun naga-abut diri sini nga pulû, ang mga puluyò sa Sugbu nga nagadala sing mga mais, tabakò kag alak nga ginahimò sa tubâ sang nipà kag lubi nga ginapamaylo nila sang humay, lagtang kag iban pa nga kulang sa ila, labi na ang barok kay, labut pa nga ini ginakinahanglan nila sa ila santikan kag bag-iran, ginadotdot pa nila sa ila mga sakayan nga bisan matuod nga sadto ginahimò nila sa bilog nga kahoy nga dakù, apang kon magtubud ginadotdot nila sang barok kag hiboon sang salong kag apug nga hinimò sa binubukan nga pinagba.

Ang Ulos, Kon Panapton Nga Ila Ginagamit

Ang taga-Bornay nga nag-alabut diri, malabà sing buhok ang lalake, ang ila ulos kon panapton daw ang sakita nga malip-ot sing kalawasan, tubtub lamang sa abaga ang so-ol, walâ sing pilok ang li-og, nagatampi-on sang daw tapis nga wala mabilog kag ginawagkusan nila sang hinabol nga malabà nga daw palamahiran sa kamut, "pañò de manos", ang sangkad nga may gayas nga daw sa pinunà ang pamunò, kag ang du-ag nga ila gid naluyagan, amo ang du-ag nga mapula: walâ sing kalò, kondi ginasabdan nila sing apat ka sabud sang nasiling na nga daw sa palamahid sa kamut, nga sa ila pagtawag "putong".

Ang mga babae nga taga-Bornay, daw sakita man ang ila bayó, ugaling nakala-in lang sa mga lalake kay malabà ang ila sool kag malabà man ang ila tapis nga bilog sing iya.

Ang ila buhok ginabuklis nila kag pungson sing duha ka pungos nga daw sungay sang lanubò kon tinday nga laca, duha ka buhó ang ginabuhó nila sa ila dulunggan nga ginatabiran sang malagbà nga bintay, may palis ang ila lusalutahan kon aliwatan sang kamut magtimbang, tapud sang singsing ang tanan nga tudlò sang kamut kag tiel, kag may palis man ang putusan sang tiel nga amo ang kabangdanan sang paglip-ot nila sang ila tapis agud makità ang mga gamit nila nga kon may pagkabutang ang natungdan lunsay nga tanan bulawan, apang kon alang-alang ginahimó nila lamang sa mga tul-an sang duyong, sa sungay sang usa, sa bangkel sang baboy sa mga binubukan sang pakinhason kag sa mga balagon sang kahoy nga mahining.

Sang olihe nga mga tinu-ig lain na ang pag-ulos sang ila mga tinubò kay ang mga lalake, matuod nga malabà pa sing buhok, nagabayó na sang ginatawag lonalona nga may li-og nga ginapilò, may sool nga malabà bisan masipot kag ang ina-ug sang ila bayò malabà na nga makatabon

M a r a g t a s

---

sang buli. May sarwal, "pantalon", nga malayang kag malabà tubtub sa ti-il, walâ sing mga salngot, "botones", kondi haloghog lamang nga may purongpurong sa utbong, kag tungud sini kon mangihi, ginabalikis nila ang ila sarwal nga malayang tubtub sa pa-a kag magkatinkatin kon pumatubud na sang ila ihì.

Ini nga mga ulos sang walâ pa mag-abut ang suklâ, ginahimò nila sa panapton nga ginatawag "Manta kag sokatam" nga linugum sa itum, kag sa olehe nga may suklâ na, ang mga manggaranon naga-ulos na sang mga sinukla-an bayò kag sarwal kag ginabordahan ang hamitan sang ila sarwal sing mga suklâ nga tuhay sing duag sa sarwal, may mga matahum nga salokot na nga binuhat sa panit sang nitó nga lini-as sing magamay; nagaso-ob na sila sa ila tiel sang ginatawag nga borangkol "sandalias. Ang mga babae, lain naman ang panabas sang ila bayò kay ang ila-li-ab may botonisan ang sool, "Mangas" masipot kag may botonisan man tubtub sa siko; malaba na ang ila tapis nga sikiki kag moroporo ang panamay nga amo sadto ang ginapakamahal. Dili na duha ang boho sang dulunggan, wala na pagbutangi sing palis ang tiel kondi sa duha lamang ka aliwatan sang kamut magtimbang kag wala na sing sing-sing ang mga tudlo sang mga tiel kondi sa mga kamut lamang, apang wala sa kumalagko, ang ila takurong sa olo malaba kag may nagagiwaygiway nga daw tatlo ka todlo ang kalapad humaliin sa alimpudwan tubtub sa abaga, masusun nga puti ang du-ag sang ila takurong bisan tigulang na.

Ang Ila Pamatasan

Matinahoron kag matinumanon sa ila mga pono-an kag mga ginikanan mga mahigugma-on sa ila mga anak kag sa isignila ka taw, matinabangon sa mga nalisdan kag ma-inunongon sa may mga kalisud.

Masinaguron kag mapinalangga-on sa ila mga kasapa-

M a r a g t a s

tan, labi na gid sa mga manok kag gakit nga amo ang nagdamu diri sini nga pulo kay wala sila pagka-on sang ila mga itlog kondi ang itlog sang mga pispis kag talagsa lamang sila naga-ihaw kondi sa daku gid nga kinahanglan kay ang ila ginaka-on ang kalabanan mga utan kag isda kay kono magatapok ang ila kinabuhi, bangud sini naga-lambut ang ila edad sa kapin sa isa ka gatus ka tuig ang karamu-an, kag ang tumalagsa naga-abut sa isa ka gatus kag kaliman ka tuig.

Wala paghinisa-ay, hinono-o nagabinuligay kay kon anano ang makulang sa isa, ginapahulam sang isa, kon wala sing sarang mahatag; pang kon may ikasarang, ginhahatag nila lamang.

Kon may nagamasakit sa isa ka balay ginadulutan sing paka-on sang ila mga kasiping kag nagahiligda sila sa balay nga may nagamasakit nga dala nila ang ila mga kalibangan sa pagpulaw sa mga nagamasakit.

Ang Ila Mga Kina ugali Sa Pagpangasawa.

Sa pagkadto sa balay nga pagakagunan, may mga dala ang nagapakagon nga kalan-on kag ilimnon, kag sa pagkasamput sa ugsaran sang hagdanan, igabugsok sang tigu-lang nga maayo nga bumalaybay sa pagkagon, ang iya bangkaw sa dutà kag matawag na sa tagbalay sa ma-ayo nga pagbalaybay kag kon gumawa ang tagbalay, magasugod na ang ila pagsiday sa nahanungud sang ila katuyo-an nga ginapahito nila sa halangpon nga mga halambalanon, kag kon matugutan na sila sa pagsakà, dayon nila humlaron ang banig nga dalà man nila kag ipahamtang ang mga pagka-on kag ilimnon nga pagaka-onon sang tanan nga masakpan pati ng ila mga sologo-on sa isa lamang ka paglinkod, walay labut sang dalaga nga palangasaw-on kay ini sia naganago sa sulod sang balay kon may holot, kon sa papag sang balay kon wala sing holot, kag ginadul-ongan lamang sia sing pagka-on. Sa tapus ang ila pagka-on magasiday na-

M a r a g t a s

---

man ang duha ka tigulang sang sa nahanungod sa mga palangayo-on nga kon masarangan sang tiglalake, sapulan nila lagi ang adlaw nga igakasal na.

Sa adlaw nga amo na ang pagkasal, ang mga ginikanan sang lalake kon may pagkabutang, magapasugat sa dalaga sang salakyan nga siya nga na-aptan sing panagton, apang kon wala sing pagkabutang, tuman lamang ang isa ka siya nga may yayongan nga pagasakyan sang dalaga humalin sa ila balay tubtub dumangat sa balay sang nagapangasawa sa iya, nga ginapapayongan sang dahon sang anahaw kon buri man, kag sa dalanon ginasyawan sang manogsayaw nga ini kon dili bangalon sang lalake nga nagapangasawa sang kuarta nga sikapat dili dia mag-untat sa pagsayaw nga daw igoon gid sang iya hinganiban ang dalaga nga sa pag-abut niya sa ugsaran sang hagdan, nagalabaglabag pa nga daw halus pumalapit sa hagdan, busa palapitan gilayon sang nagapangasawa sa iya nga nagahulat sa hagdanan kag olo-olahan sing maayo agud magsaka, apang halus makatungatunga sa hagdan, magalabaglabag naman agud dugangan sang lalake ang mga butang nga inoghatag sa iya.

Sa pagsulod sang babae sa balay, dayon tunghol sang Padipadi nila sa mga kalaslon, sang isa ka kabô nga nasudtan sang alak, vino, nga ilimnon nila nga magti-ayon sa atubangan sang tumalambong nga amo ang saksi sang pagkasal sa ila; kag sa tapus sini ang Padipadi, magapamulong sa bag-ong kinasal nga kabay nga ang ila mga binata magmanggaranon, mag-isganan, magma-alam, mga ma-ayo-ayo kag magkabuhi sa halawig nga dinag-on. Manabat ang tanan, "kabay pa." Sa hapon nga inogpala-oli sang nagtalabad, ang ila Padipadi makuhà sing isa ka tolanhan kon pinggan nga walay sulod nga iya ipapono sing bugas nga bisaya sa paninoy kag maninay kag pahambuyon ang kamut sang lalake kag babae sa amo nga bugas, kag sa tapus ang ila paghamboy, ang mga tumalambong nga buot magpa-uli na sa iya balay, magapudiut sing isa ka bato nga bugas.

M a r a g t a s

Horobaton Sa Paghimatay

Sa pagkabugtò sang ginhawa, sang nagahimamatayon gilayon ila nga digoson ang bangkay kag hibo-on sang mga duga sang mga bulak nga mahumot kag ila pasub-an sang matahum nga ulos kag malahalon niya nga kasangkapan kag pa-om-omon ang bâbâ sang binatbat nga bulawan kon pilak agud kono dili gilayon magtagas kag madunot ang lawas nga dili pa nila iglubong, kondi sa tapus ang lima ka adlaw kon anom man tubtub ma-orot nila ang mga panalabiton nga nahanungud sa kadayawan sang ila minatay, panalabiton nga dili lamang ginahimo nila sa mahinay nga tingug, kondi sa makusug nga paghibi.

Nagasohol ang natungdan sa mga maayo nga bumalaybay sa pagkanta sa mamingao nga paningug sang mga kadayawan sang napatay, kag gina-updan sang duha kon tatlo ka lantoy nga makapadugang sang kamingao sang kalantahan.

Sa pagkatapus sang lima kon anom ka adlaw nga paghaya sa minatay, ila igasulod ang bangkay sa isa ka longon nga daw sa pasongan kay bilog nga kahoy ang ginbugnakan kag maramu sing sologo-on ang olipon, ginalonod ang isa dili makulangan ang napatay sing pagka-on sa isa ka kinabuhi tubtub magkililita sila sang iya mga mahimata nga nana sa iya magkalamatay, kag kon ang napatay may pagkabutang kag maramu sing sologo-on nga olipon, ginalonod ang isa sa ila sa lulubngan agud may sarang sogo-on ang iya agalon sa isa ka kinabuhi; apang ini nga paagi, ginariipa ang olipon kon sin-o sa ila ang walay kapalaran.

Kon may sakayan ang minatay, dili nila igpalubong ang iya bangkay, kondi ilulan nila sa sakayan kag pabalunan sing madamu nga bugas, ika-on kag pa-updan man sing mga sologo-on.

Mga Horobaton Sa Paglalaw

Ang mga ginikanan, utod kag paka-isa sang namatay,

M a r a g t a s

nagapaalot sang ila bohok kag kilay, kag ang ila ulos lubus nga puti nga ginabugkosan sing panit ang so-ol sang butkon nga to-o, tandâ sang ila lalaw.

Kon gikan sa hinganiban ang kamatayon sang namatay, ang mga lalake nga himatâ niya nagasumpâ sa atubangan sang bangkay nga dili sila maghukas sang ila lalaw kon dili makatimalos sa iya ka-away sa pagpatay, bangud sini ginapangita nila ang taw nga nagpatay kag kon dili gid nila makitâ ang nakapatay, bisan ang kaliwat kon himatâ niya lamang, ila ginabihag kag patyon sa binabaylan nga pa-agi, kag manuyop sila sang dugô sang taw nga pinatay nila, kag amo na ang paghukas sang ila lalaw.

Ang Pagbutang Sang Ngalan Sa Ila Mga Anak

Walâ sing madamù nga horobaton sa pagbutang sing ngalan sa ila mga anak kay ang ginikanan lamang amo ang nagapahitò sa paghingalan sang ila anak nga kon lalake ginapasangay nila sa mga katigulangan nila nga may na-igo-an ang iya pagkabuhì sadto, labi na kon isganan amo gid ang ipangalan kag kon babae, ila ginabutangan sang ngalan sang mga bulak nga matahum kon sang mga butang nga kamahalan.

Ang Hampang Nga Ila Ginapustahan

Maluyagon sila sang uwak sang manok nga ilahas kon balaynon man nga malagbâ sing tahed nga amo bilang ang ila bulang, kag ila ginapostahan sing linibo kag linaksà nga way, hipgid kag iban nga butang nga may kapuslanan sa ila.

Masadia ang ila bulang kon may magâ-abut nga dumulo-ong nga subong sang taga Sugbo nga maramu sing manok nga ginapangayao kag maramù sing mga dala nga mga butang nga inogposta pati ang tinaw nga taga-Hamtik kag taga-Aklan nagadugok sa ila bulangan nga yarâ kono

M a r a g t a s

sa sakup sang Irong-irong, kag sa subâ nia sini, ginapasulod ang mga sakayan sang taga Sugbo kag mga sakayan sang taga Hamtik kag taga Aklan nga may dala nga inog-pamaylo sang mga butang nga dala sang taga Sugbo.

Ang Ila Ginatoohan Kag Silimbahon

Ang Bathala nga ila ginahalaran amo si Bololakao nga yarà kono nagapuyô sa potokpotokan sang bukid nga Madias.

Ang una nga Padipadi nga dala nila sang ila pag-abut diri sini nga pulô, amo si padi Bangotbanwa, kag sang olihe nag-apas si Mangindalon, si Soliran, si Sorasia kag si Solian nga may mga naigo-an ang ila mga kagamhanan, kay si Bangotbanwa sa paglig-on sang kalibutan kag sa mga patubas; si Magindalon sa pagpamulong kag paghiwit, si Sokasia sa pagkapanday; si Soliran kag si Solian sa pag-alasawa. Sumonod sa ila amo sanday Kaboskabos kag si Kasilbò nga ginatawag man kay Daangsi, kag diri sini nga kaliwat gumikan si Estella nga babae nga amo ang bantug sadto anay nga babaylan sa banwa sa San Joaquin sang mga katsilà pa ang gumalahum diri sini nga pulô.

Sa tagsa ka pito katu-ig, naga-alamut ang tanan nga pumuluyò sini nga pulô sang ila igadulot sa paglig-on sang kalibutan, kag ini nga horobaton ginadugokan sang madamu nga pumuluyo sa tatlo ka hot-ong kay amo ang labing daku kag ginapakamahal nila nga silimbahon nga ginahiwat sa sulud sang pito ka adlaw nga bilang inadlaw sang "semana santa".

Ginapili nila ang punsod nga ila ginahimo-an sini nga halad nila kag amo yadtong punsod nga may tuburan sang tubi nga matin-aw, labi na kon ang tubig nga naga-ilig, nagabalik sa bukid, kag ang punsod nga mahimo-an nila sini nga horobaton ginatawag nila nga Balabago nga kon

Maragtas

---

sayoron Bolobag-o. Kon sa kinatsila "renovacion."

Tanda-an Sang Oras Sa Adlaw Kag Gab-i

Buntag adlaw, tig-ilitlog, tupongtupong, huyug adlaw, tagbalahog, masirum, tig-iyapon, tigbaranig, unang pamalo, tigburugtaw, kag paranugpo.

ANG NAIGO-AN AMO INI:

Buntag adlaw, pagmula sang adlaw.
Tig-ilitlog, tag-ilitlog sang manok, nagasaka sa ugto ang adlaw.

Tupongtupong, ugto ang adlaw, alas doce ang oras.
Huyug adlaw, lising sa ugto ang adlaw, alas dos.
Tagbalahog, alas cuatro kay inogpamahog sang mga baboy.
Masirum, amo ang kasisidmon, pagtakup sang kahapona-
non.

Tig-iyapon, inogpanihapon, alas otso ang gab-i
Tigbaranig, alas dies ang gab-i kay amo ang inogtulog.
Unang pamalo, tunga ang gab-i.

Tigburugtaw, alas cuatro sa aga kay amo ang inogbugtaw
sang may laktan nga malayo.

Paranugpo, pagpalangambak sang mga manok, masanag-
sanag na.

Ang Pag-isip Kag Pag-agisud Sang Adlaw.

Tagburukad, Dumason, Dukotdukot, Baylobaylo, Dang-
hus, Hingotngot kag Ligid-ligid (1).

---

(1) Wala mahamutang sa talamdan nga natukuran sini nga Maragtas ini nga pagpaagisud sang adlaw; amo ang panalastas sa akon sang isa ka tigulang nga babae nga sampaton sa pagpanalastas sang nga tabu sang panuigon nga nagliligad labi na sa pagtalomata sampaton sia ka-ayo.

Maragtas

Tagburukad, Lunes, kay amo ang pagbukad nila sang ila olobrahon.

Dumason, Martes, kay amo ang adlaw nga masonod.

Dukotdukot, Miercoles, kay amo ang pagdukot nila sa ila olobrahon

Baylobaylo, Juves, kay amo ang adlaw nga inogpamaylo kon inogpalanindahan nlia.

Danghus, Viernes, kay nagadanghus sila sang ila olobrahan. Hingothingot, Sabado, kay amo ang ila pagtapus sang ila olobrahon.

Ligid-ligid, Domingo, kay inogpalahuway nila, nagaligid lang sila.

Ang Pag-isip Kag Pag-alagisud Sang Binulan Amo Ini.

Ulalong, Dagangkahoy, Daganbulan, Kiling, Humabuyan, Kabay, Hidapdapon, Lubadlubad, Kangorosol, Bagyobagyo, Panglot nga diotay, Panglot nga dakû.

Ulalong, Enero, kay amo ang paghugod nila sa halablon.

Dagangkahoy, Febrero, kay maayo nga ipanga-ingin kag ipamulod sang kahoy.

Dagangbulan, Marso, kay amo ang pagpamurong nila sa sanag sang bulan sang ginabunang nga burak.

Kiling, Abril, kay sa sini nga bulan nagapanglinti nga amo ang kiling sa ila.

Himabuyan, Mayo, kay sa sini nga bulan naga-olokad ang timbaboy nga ulod tungud sang ulan.

Kabay, Junio, kay amo ang paggamit nila sang ila kaba nga ila ginasampaw sa ila bayò, tungud sa katugnaw, kay tingulanon.

(Panugyan sang tagsulat): Sa talamdan nga ginpatukuran sini nga Maragtas, amo gid ang pag-isip kag inagisud sang mga binulan, ugaling wala matalastas ang ila na-igo-an kon kahologan; busa akon lamang gintapotapo siling sang akon paghangup nga kon dili magsibo sang sa manogbasa, ginatugyan ko lamang sa ila ang pagpa-igo-igo sing ma-ayo.

M a r a g t a s

Hidapdapon, Julio, (ambut kon ano ang kahulogan).

Lubadlubad, Agosto, kay tungud nga amo ini nga bulan ang huyothuyot, maka-isa lamang sila magka-on sa paglubad lamang sang adlaw.

Kangorosol, Septiembre, kay naganulsol ang makapangutang kay sa masonod nga bulan may alanyon na.

Bagyobagyo, Octubre, kay tungud nga tag-alani nagapan-os ang ka-on, nga bagyo kon sa hiniraya.

Panglot nga diotay, Noviembre, kay masugod ang tugnaw nga diotay.

Panglot nga daku, Diciembre kay daku na ang tugnaw.

Ang Naduyugan Sang Mga Nagtilinubô Sa Tagsa Ka Hotong Sa Sini Nga Pulô, Sa Pagpatikang Sang Ila Pagkabuhì.

Ang mga nagtilinubò sa Hamtik amo ang una magdamù tungud nga madamù sila nga da-an nga nagpalabilin didto kag nahaduyog sila sa panguma, matutum sa pagpanakayon, kag sa pagpangayam sa mga masi-ut nga bukid.

Sila amo ang una makapadamu sing kahayupan, karabaw, baka kag kabayo, kag sila amo ang una magbalay sing tãpi kay madamù ang kakahoyan sang ila dutà sadsad sa baybayon.

Sila ang una magpamurong sang bulak nga ginahimò nga bunang, sila ang una mag-alam sa paghabol sa sikad nga halablan kay si datò Lubay, nga agi-agi-on, amò ang nagtudlò sa ila.

Sila amo ang una nga maninohon kay sila amo ang una nga nakasapu sang pili sa idalum sang dutà nga sadto anay amo ang ila ginakalukud nga daw sa salong kag ginagamit nga sugâ; apang matamad sa pagto-on, na-olo-olihe sa iban nga Hotong sa ka-alam, labi na sa mga palahonihon (instrumentos.)

Mahipus sing panimoot, apang mahigugma-on sa isig-

M a r a g t a s

---

kataw kag ma-isug sa pakig-away.

Ang mga tinubò sa Kapid nga sadto amo ang Aklan, nahaduyog sa pamaligya-on, diotay sing kaluyag sa pangu-ma, kay maluyagon sila sa pagpanakayon pagpangisda gani man, sa ila nagagikan ang mga maayo nga mananagat.

Matutum sila sa pagdaladala sang ila sakayan bisan di-in nga pulò nga ila ginapanagatan, bangud sini sila ang una makagdala sing dalagkû nga sakayan. (arraez)

Mahugud sa pagtoon, bangud sini, sila ang una mag-alalam sa iban nga hot-ong, labi na sa nahanungud sa mga palahonihon sila amo ang una mag-alam.

Bugalon sing panalayo, kag dili gid ma-abi-abihon sing kagawi-an, apang dili ma-isug sa pakig-away.

Ini sila amo ang nakasonod sa taga Hamtik sa pag-balay sing tapi nga sadto mga manubu, kag sila ang una nga nakahimo sing alak (vino).

Ang mga nagtinubò sa Irong-irong mahugud sa pagpa-nguma kag pagpamaligyà kag pagpamakal sang ila inogbala-lyà sa mga dumolo-ong.

Diotay sing kaluyag sa pagto-on, apang dakû ang ila kaluyag sa pag-uyat sang hinganiban nga mataum bangud sini sila ang una mag-alam sa pagsalsal sang mga hinangi-ban kay gintudlo-an sila ni dato Paibare kag dato Labao-dungon nga mga isganan.

Una sila magmanggaranon kay ang subâ sang Irong-irong amo ang dulunka-an kag tilingban sang mga dumolo-ong kag matinamyawon sa dili nila kilala, ugaling maabtik sing (pangalima) kag ang pumuluyo sa naayon sa amin-han dili makuhaan sing lumanab sa ila hawak, bangud sini nagakinamatayanay kon mag-ilinaway sila.

M a r a g t a s

IKA-ANOM KA BAHIN.

Pag-abut Sang Mga Katsila.

Sang tuig nga isa ka libo lima ka gatus kan-oman kag lima amo ang pag-abut sang una nga mga katsilà diri sini nga pulo nga gina-puy-an na sang kapin sa kalim-an ka libo ka taw nga mga tinubò sang taga Bornay, kag ang katsila nga una mag-abut amo si D. Martin de Goyti maestro de Campo, kag sa olehe umabut gikan sa Sugbu si D. Miguel Lopez de Legaspi sang tuig nga isa ka libo lima ka gatus kag kapito-an kag isa, amo ang naghagup sa mga tinaw nga buot kuntà manalagan sa mga kagulangan kag sia amo ang nagbutang sing gumalahom sa Ogtong nga amo ang una nga gintakan nila.

Madamù na ang ginapatubas nga humay sa sini nga pulu, bangud sini ang mga katsila nakasiling Pan hay sa esta Isla nga ginhangup sang mga pumuluyò nga nagpalamatì, nga Pan-ay ang igahingalan sang mga katsilà snii nga pulù, kag ila na lamang ginsonod sa pagpamangkot sang iban nga katsilà kon ano ang pangalan sini kay tamà ang ila kahadluk.

Sang tu-ig nga isa ka libo kag anom ka gatus kag duka ka pulò, amo ang pagabut sang madamù nga mga soldado nga ginamando-an ni D. Manuel Marquez de Beronsi, kag may mga kaupud sia nga mga katsilà nga amo sanday D. Sabino Monroy, D. Juan Magallanes nga maga Secretario, kag sanday D. Diego Caliza kag D. Ignacio Balde nga amo sila ang nag-libut sa pag-usisa sang mga pulo upud sang mga soldado, kag ang mga tinaw nga ila nakita amo ang masonod.

Gumida, Sungkayauon, Sambiday, kag si Tomas nga nagapuyò sa Kasling, Buanghanoy kag Solinap sa Kayogan kon Layogan.

M a r a g t a s

Kuato sa Siruagan.
Olandis sa Lanot
Molhò sa hinis
Tablay kag Alisilang sa
Linao.
Gusman sa Hayog.
Nahon sa Bugnay.
Damay sa Dugtong.
Togonkon kag Alisikama sa
Binalolo.
Sarmiento sa Dumangas.
Belnar sa Moroboro
Buaya sa Bugasong.
Bololakao sa Ibahay.
Lukad kag Birkal sa Loyon.
Pasong sa Pasi . . .
Mangkoro sa Asui.
Gutom sa Dagami.
Tikay sa Ala-ubo.
Bokbok kag Kabatak sa Kipot.
Aagamon sa Yab-on.
Kasiling kag Rihas sa
Batikatkatan.
Karbao sa Mabusao.
Ikugan sa Batang.
Kamiklat Sa Bunga.

*Ang Nagsulunod Nga Mga Kastila Nga Nagpolono-an
Amo Ini Sila.*

- 1637 D. Hilarion Hilarion.
1640 D. Pedro Leon.
1643 D. Felipe Casiano. (1)
1646 D. Juan Mendoza. (2)
1649 D. Josef Peñalora. (3)
1652 D. Josef Cordero. (4)
1654 D. Pedro Sovalla. (5)

M a r a g t a s

- 1656 D. Pedro Olasco. (6)
1658 D. Josef Beriones.
1662 D. Sebastian de Vilbarsa.
1668 D. Josef Robles.
1670 D. Francisco Gonzalez
1672 D. Miguel Rindon.
1674 D. Alonso Pilarta.
1676 D. Nicolas Nuñez de Pamplona.
1678 D. Miguel Rindon.
1680 D. Luis Moño.
1682 D. Martin Nuñez Gonzalez.
1684 D. Nicolas Perez.
1686 D. Diego Quiñones.
1688 D. Sebastian de Oya. (7)
1690 D. Josef Arevalo.
1692 D. Diego Barbas.
1694 D. Luis Camacho
1697 D. Lucas Cui
1700 D. Juan Pardo.
1702 D. Antonio Tabura.
1704 D. Josef Esguira. (8)
1706 D. Pedro Avidaño
1707 D. Nicolas Raules
1709 D. Josef Jurado
1711 D. Gaspar Sanchez Biñabide.
1713 D. Atanasio Gorbastos.
1715 D. Pedro Gonzalez.
1717 D. Josef Arevalo. (9)
1719 D. Josef Arisa.
1721 D. Ignacio Arangut. (10)
1724 D. Pedro Ortine.
1727 D. Pefro Posada Porres.

- (1) Sa sini nga tuig gin-gubat sang taga Holanda ang pulo, apang tubig lamang ang nakita nila.
- (2) Sa sini nga tuig amo ang pagbuhat sang kutà.
- (3) Sa sini nga tuig amo ang pagbuhat nga banwa sang Katagman kag pagbutang sang corona sa unahan sang

M a r a g t a s

Katagman na-ayon sa baybay nga gintakasan sang mga katsila.

- (4) Amo ang pagpabuhì sa mga olipon.
- (5) Amo ang pagdulum sang kalibutan kay nag-ulan sing abo sang nagamisa sang isa ka adlaw nga domingo.
- (6) Amo ang paghingapus sang Kutà sa Iloilo.
- (7) Sa sini nga tuig nag-abut ang Oidor D. Juan nga may kaupod nga sanday D. Juan Cesar, D. Miguel Arias, D. Jose Arevalo nga nag-interino sa pagka-gobernador kay si D. Sebastian de Oya ginpahalin sang Oidor.
- (8) Amo ang pagkasunog sang simbahan sa Salog.
- (9) Amo ini nga tuig ang paglinog sing mabaskug kag masakù, ang paghimò sang dalan nga mapa Salog humalin sa tabukan, kag amo ang pagbuhat sang tulay.
- (10) Amo ang pagtapok diri sa Iloilo sa Oidor nga si D. Gregorio kay sia ang nabangdanan sang pagpatay sa Mariscal nga Gobernador sa Manilà.

- 1730 D. Andres Menendes.
- 1731 D. Victorino C. M.a.
- 1732 D. Francisco Sangines.
- 1735 D. Juan de la Torre.
- 1738 D. Jose Espino.
- 1740 D. Manuel Rural.
- 1743 D. Francisco de Beliodores.
- 1744 D. D. Ignacio Marquez
- 1747 D. Francisco Escote.
- 1750 D. Jose De Ocampo
- 1753 D. Santo Salvaria.
- 1755 D. Jose Alminteros.
- 1758 D. Felipe Nuria.
- 1761 D. Santo Salvaria
- 1766 D. Juan Suares.
- 1768 D. Juan Chaves.
- 1769 D. Francisco Bayot.

Maragtas

- 1773 D. Jose Mijares.
1781 D. Damiano Navales. (11)
1783 D. Cruz S. Agustin
1788 D. Juan De Dios (12)
1792 D. Manuel Gayo.
1796 D. Miguel Calderon
1800 D. Miguel M.a. Rodriguez.
1804 D. Joaquin Peruca o Peruza. (13)
1808 D. D. Ambrosio de Gallo. (14)

(11) Amo ini nga tuig ang pagpangayo sing kintos nga cal-on sa Manila, ang pagpanikmat nga makamamatay, kag paggutum nga pito ka tuig nga dason.

(12) Amo ini ang pagbutang sing mga cañon sa Bundulan kay kono gubaton sang mga Ingles ang Ilong-ilog.

(13) Ini nga gobernador nga may asawa tumalas kag tinaban niya ang buhis.

(14) Sa sini nga tuig madamu ang nagkamatay gikan sa hilanat, sa sikmat kag sakit sang olo.

(Pnugyan sang tagsulat.) Ang nasulat diri sini nga Maragtas nga nahanungud sang pag-abut diri sini nga pulo sang mga katsilà, akon hinuwad sa isa ka talamdan nga tamà nagid ka dunut nga halus na mag-alañgot ang mga halambalon, labi na ang mga tinuig nga nasulat sa numero, kag mga ñgalan kag apellido sang mga katsila nga daw halus na mabasa; ganì man, kon pananglit dili makasibo ini nga pagtalastas sa mga talamdan nga ginahuptan sang iban, tuman lamang ini nga pa-alam sa pagluwas sa akon sa mga halambalanon nga makamusing sini nga Maragtas nga akon ginsulat dili sa pagtalastas sang paggahum na sang katsilà diri sini nga pulò, kondi sa nahanungud lamang sa una niya nga pumuluyò tubtub sang pag-abut diri sang mga katsilà siling sa mabasa sa pamunò.

Maragtas

KATAPUSAN

HINGAYAW

*Pag-agda Sa Mga Pumuluyò Nga Akon Kalumon Sa Pulò
Nga Pan-ay*

Totoo gayud ang akon pagkilala nga ining Maragtas sang pulò nga Pan-ay nga akon ginsulat dili gid lantip kag himpit, sanglit dili man batid kag sampaton ang tag-sulat sa pagpahitòhitò sing subong nga bulohaton nga labaw káayo sa iya malambutan, labi na kay ang mga talamdan nga akon napang-ayap, dili gid sangkol sa paghimuta sang isa ka Maragtas nga makapanalastas sing tul-id sang mga tabu sang una nga mga panu-igon: busa ginapakamaayo nakon ang pagpadulong sa tanan nga mga tigulang sa tagsa ka banwa sa pagpakibulig sa ila sa paghiñgayaw sini nga Maragtas siling sang mga talamdan nga ila ginahuptan kon ma-ayap man sa iban nga dili lamang pagtipigan sa ila talago-an, kondi igapadala sa sululatan sang Kadapig Sang Banwa kon sa akon man, agud kunina matala-id ini nga Maragtas nga ayhan amo ang makabukas sa olihe nga mga tinubo sang ila mga maayo kag dalayawon nga mga balatyagon tuñgud sang kaayohan kag kahamuñgayaan ang aton duta nga natubu-an.

Ang mga butang nga labing kinahanglan sa paghimuta sini nga Maragtas, amo ang pagsambit sa iya mga pinanid sang pagpasad sang tagsatagsa ka banwa nga nagabalay sang tatlo ka probinsia sini nga pulo, sa Pan-ay nga amo ang Iloilo, Kapis, kag Antike kag ang pag-ina-gisud sang nagkalapitan, sang tupad niya sini nga Gobernador, sang Cura katsila kon bisaya kag ang mga dalagku nga tabu sa tagsa-tagsa ka tuig subong sang Maragtas nga akon ginahingapus pagsulat sang Banwa nga Miag-aw nga akon natawhan nga amo ining masonod.

A r a g t a s

Ang Miag-aw sadto anay nga panu-igon, isa lamang ka minoro kon barrio nga daku sang Banwa nga Guimbal, kag sang tuig nga isa ka libo pito ka gatus kag napulog-anom (1716) ginhimo nga bisita sang Gobernador nga si G. Pedro Gonzalez kag iya ginbutaňgan sing "teniente Absoluto" nga may ka-ugaliňgon nga gahum sa nahanuňgud sa pamanwa, walay sapayan nga sa nahanuňgud sa kalag nagatapik gihapon sa Guimbal, apang may ka-uga-liňgon na nga Patron nga ginapiesta sa tuig nga tanan, nga amo si Santo Tomas de Villanueva.

Sang tuig nga isa ka libo pito ka gatus katlo-an kag isa (1731) amo ang paghimo nga banwa kag ginbutaňgan sing capitan nga amo si G. Nicolas Pankug nga ginhiwat ang pagpili sa iya sa banwa sa Guimbal kag sa atubangan sang Gobernador nga si G. Victorino C. M.

(Sumugod sini nga tuig naga-alagisod na ang nag-kalapitan kag ang mga tabu nga labing dayag kag dalag-ku.)

Sang tuig nga isa ka libo, pito ka gatus kag kap-atan (1740) amo ang pag-abut diri sang una nga Cura nga si Fr. Juan Sanchez, Agustino.

Ang San Joaquin sadto anay nga panu-igon, isa lamang ka barrio sang banwa nga Miag-ao, kag sag tuig nga isa kalibo, pito ka gatus kapito-an kag duha (1772) ginbuhat nga bisita kag ginbutaňgan sing "teniente absoluto" nga may gahum nga kaugaliňgon sa nahanuňgud sa pamanwa; apang nagatapik gihapon sa Miag-ao sa nahanuňgud sa kalag.

Sang Tuig nga isa ka libo pito ka gatus kag kasiaman (1790) amo ang paghimo nga banwa kag ang capitan nga una amo si G. Lazaro Makiling kag ginhimo ang pagpini-li-ay sa banwa nga Miag-ao kag sa atubaňgan sang Gobernador nga si G. Juan de Dios.

M a r a g t a s

Te, kon abi ang tanan nga banwa magpañgabudlay sa pagusisa sing dalayon sang tuig nga amo ang pagpasad sa iya, pati sang pag-inagisod sang nagkalapitan kag ang mga tabu nga labing dalagku kag dayag, walay duhaduha nga mahimuta ang utod nga Maragtas sang aton pulu nga Panay kag ayhan madamu nga mga tabu nga makasiligni ang mabukad sa oliheng tubu subong sang mga tabu nga napanambit sa Maragtas sang akon Banwa nga naghatag sa akon kasingkasing sing daku nga kahanusbu langkoy sini nakatanyag man sing ma-ayo nga ka-isipan sa pagpañgabudlay tuñgud sang kahamuñgayaan sang aton banwa.

PEDRO A. MONTECLARO